

Bárány Attila

A horvát végek és a török adriai partraszállásának kérdése (1480-1526)*

A tanulmány az Oszmán Birodalom magyarországi hódításai során alkalmazott stratégiájának jellegzetességeit vizsgálja 1480-tól – Rodosz első ostromától és Otranto bevételétől – kezdődően. E két momentum döntő módon változtatta meg az oszmán előrenyomulás jellegét, illetve a törökök hadi potenciáljáról Európában alkotott képet. Azzal, hogy az oszmánok „kitörtek” a Földközi-tengerre és néhány évtized alatt a tengeri hadviselésben is jelentékeny hatalommá váltak, újabb frontokat nyitottak a kereszténység felé. Itália, a Nápolyi Királyság, Dalmácia, az adriai magyar és velencei kézben lévő stratégiai jelentőségű kikötők és a kulcsfontosságú, tengerpart-közeli várak egyszerre elérhetővé váltak az oszmánok számára. A török fenyegetés egy csapásra szinte mindennapossá vált akár Zára, akár Zengg, akár a klisszai vagy scardonai helyőrség számára, sőt, Friaul, az Isztriai-félsziget, vagy a Birodalom más tengerhez közeli területeinek számolniuk kellett azzal, hogy az albániai támaszpontjaikról kiindulva egyszer csak „arra ébrednek”, hogy oszmán portyázók állnak a kapukban. Azzal Krajna vagy Stájerország, vagy akár Karintia és a velencei *terra ferma* lakosai már jó ideje szembe kellett, hogy nézzenek, hogy a török a szárazföldön – köszönhetően Mátyás hallgatólagos beleegyezésének, de gyakorta a nélkül is – rájuk tör Horvátországon vagy Szlavónián keresztül, de immár azzal is számot kellett vetniük, hogy közvetlenül az Adrián partra szállva támadnak rájuk, vagy akár egyszerre, a szárazföld felől is.

Mindazonáltal, annak ellenére, hogy történtek friauli, krajnai vagy stájerországi betörések, mindez inkább csak elvi lehetőségként, sőt, a szultánok politikai-katonai propagandája részeként merültek fel, ugyanis nem volt arra példa, hogy például az Isztriai-félszigeten nagy hajóhad tett volna partra jelentős erőket. Úgy véljük, az adriai front megnyitása, Itália és Dalmácia, vagy akár Róma városának a fenyegetése egy kidolgozott stratégia részévé vált és egy „forgatókönyv” szerint állították a Portánál Magyarország hódoltatásának szolgálatába. A „nyugati fenyegetés”, a boszniai, horvátországi végvár vonal elleni folytonos – gyakran inkább propaganda – offenzíva azt szolgálta, hogy megosszák a védők koncentrációját, és a több irányú invázió hirdetésével eltereljék a figyelmet a támadás fő csapásirányáról, előbb Nándorfehérvárról, majd a Pétervárad és a környező második végvár vonal erődjéről.

Az oszmán vezetés taktikája ugyanis az volt, hogy a Magyarország központi, déli és keleti területei ellen vezetett hadjárataik előtt „lebegtessék” egy Lengyelország elleni hadjárat, vagy egy esetleges itáliai-dalmáciai partraszállás lehetőségét. Mindezt a nyugati fejedelmi udvarok, vagy hírszerzőik jó része el is hitte, és kevesen tudtak elboldogulni az álhírek és álfenyegetések özönében. A Magyarországra helyezett oszmán nyomással egyidőben egyre gyakrabban keltek szárnyra olyan hírek, hogy a török partra szállt Róma közelében vagy a Birodalom területeire is benyomult az Adria felől.

A tanulmány célja ennek a stratégiának a vizsgálata. E helyütt azonban nem törekszem arra, hogy teljes, részletes képet adjak például a boszniai-horvátországi végvárrendszert ért török támadásokról, nem számolok be a teljesség igényével a Klisszát vagy Jajcát ért inváziókról. Forrásaim zömét nyugati követjelentések képezik: arra igyekszem választ kapni, az a Nyugat, akitől a Magyar Királyság segítséget várt a török ellen, hogyan látta az oszmán előretörést, mennyire „vette komolyan”, hogy esetleg saját maga is veszélyben van. Ez pedig befolyásolta-e 1526 előtt a nyugati segélyek csekély voltát vagy elmaradását. Mennyiben volt sikeres az oszmánok propaganda-hadjárata, Mennyiben „hitte el” Európa, hogy akár Rómát is elárasztják a törökök?

A források alapvetően a Kúriából, a Birodalomból, a Reichstagról és Velencéből érkező hírek és jelentések. Korábbi kutatásaim jellegéből adódóan magam a kor egyik jelentős

hatalmává váló Tudor Anglia követi hálózatára koncentráltam. Az angol követjelentések igen megbízhatóak. A hazai, ismert forrásainkon alapuló információinkat nemcsak kiegészítik, hanem adott esetben megerősítik, és újabb adalékokkal is szolgálnak azok értelmezéséhez, s sok esetben új adatokat is nyerhetünk belőlük.

1480-ban II. Mehmed új hódításba fogott. Velence 1479-ben békét kötött a Portával, amivel albán támaszpontok kerültek a szultán kezére, amelyekről kiindulva megvalósíthatta régi álmát, és expedíciós sereget tett partra Itáliában. Rodosz ostroma (1480) után a törökök a tengeren is veszélyessé váltak. 1480-ban azután elfoglalták a Nápolyi Királyságban Otrantót, ami kiváló bázisul szolgálhatott további csapatok partraszállásához. A partraszállás Európa régi félelmeit látszott valóra váltani, óriási felbuzdulás követte, hiszen az oszmán propaganda azt terjesztette, hogy a szultán megvalósítja I. Bajezid régi vágyát, Rómába megy és Szent Péter oltárán megabakoltatja paripáját. Mégis, 1481-ben Mátyásra hárult, hogy egy expedíciós sereggel foglalja vissza a várost. A magyar királyt – bármennyire is távolinak tűnik Dél-Itália csücske a Magyar Királyság törzsterületeitől – önös érdekek és a saját biztonságának megőrzése is vezették. Mátyás számított arra, hogy egyrészt a jajcai és szabácsi hadjáratok után török kézben maradt boszniai erődök – Travnik, Zvornik – ugródeszkául szolgálnak majd a Birodalom területei, s akár Horvátország határvidékei elleni támadásokhoz, másrészt lázasan dolgozott azon, hogy a végvár vonal az Adriára is kiérjen, megerősítse a kikötőket és lezárja egy esetleges dalmáciai török partraszállás esetén a felvonulási utakat. Jelentékeny energiát és pénzt áldozott a zenggi kapitányság felállítására, vagy újabb déli védvonalat húzott a Narenta (Neretva)-völgyében, Hum nyugati szegélyén. Hercegovina fejedelme, „Szent Száva hercege”, Stjepan Vukčić felajánlotta Mátyásnak várait: Szokolt, Teljovacot, Szamobort és Mileševot, melyekért magyarországi birtokokat kapott. Mátyás ezzel biztosítani tudta a Drina-vonalat és támaszpontot nyert Nándorfehérvár védelmére is, sőt, még délebbre tudta tolni a dalmát tengerpartot is védő zónát. Mindennek ellenére azonban 1482-ben Hercegovina jó része is török kézre került és ezzel tarthatatlanná vált magyar részről a Neretva-vonal további megtartása.

Az aggodalmak nem voltak alaptalanok: az oszmánok az utóbbi évtizedekben „csendben” építették tengeri erejüket. A rodoszi hajóhad még 50 hajót számlált,¹ az otrantói vállalkozáson már a nápolyi jelentések 100-nál is több hajót és 16 ezernél is több katonát említenek, s a szultán hadi potenciálja képes volt arra is, hogy a jelentős számú, 2-4 ezer közé tehető otrantói helyőrséget hosszú hónapokon keresztül ellássa és fegyverben tartsa.² Szükség volt mindenestre Mátyás seregére is, hiszen a nápolyi-pápai erők egyáltalán nem boldogultak a védőkkel, mi több, az ostromlók nagy veszteségeket szenvedtek, s a várat végül is csak tárgyalás útján szerezték meg. Joggal írhatta Mátyás IV. Sixtus pápának, hogy szükség van „Itáliai hatalmasságainak” a segítségére is, hiszen a török „Itália kellős közepén forgolódik”, sőt, a szultán „maholnap a Város kellős közepébe rendeli” csapatait.³ Mi több, az oszmánok már ekkor sem csak egyetlen frontban gondolkodtak, hanem az otrantói tengeri hadjáratral párhuzamosan indítottak hadat III. Frigyes stájer és krajnai területei ellen, sőt, „tűzzel-vassal pusztították” innen kiindulva „a velenceiek területeit is”⁴ – jóllehet, éppen néhány hónappal előtte kötöttek békét a Signoriával. A magyar király kénytelen volt szabad átengedést

*A szerző az MTA-DE „Lendület” Magyarország a középkori Európában (LP 2014-13/2015) kutatócsoport tagja.

¹ RÁCZ András: „Rodosz 1480-as ostroma. A johannita lovagrend és a török terjeszkedés a Földközi-tenger keleti medencéjében”, *Sic itur ad astra* 14 (2002) 2–3: 41–84. itt 63.

² VESZPRÉMY László: „Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480-81)”, *Hadtörténelmi Közlemények* 103 (1990) 105–112.

³ 1480. május 30.: *Mátyás király levelei 1460–1490*. Szerk. V. KOVÁCS SÁNDOR. Budapest, Szépirodalmi, 1986, 105.

⁴ 1480. augusztus: Uo. 116.

biztosítani, de a portyázók visszafelé Horvátországban pusztítottak – tudatosan arra is gondot fordítva, hogy Mátyást sakkban tartva az uralkodó ne tudjon a Nápolyi Királyságnak gyors segítséget nyújtani. Ezzel összefüggésben a szultán erői egy harmadik hadszíntéren is helytálltak: Havasalföldön visszaverték Nagy István moldvai vajda akcióját. Egyre nagyobb nyomás nehezedett a törökök részéről az adriai-itáliai-dalmáciai térségre, amelynek védelmére még Mátyás sem volt képes kellőképpen koncentrálni, hiszen a nyugati offenzívákkal párhuzamosan a végvárrendszer más-más pontjait érte kisebb-nagyobb csapás, akkor is, amikor végre Magyarország békét kötött az új szultánnal, II. Bajeziddel 1483-ban. A békésebb hírokat pengető új Padisahot ez nem gátolta meg abban, hogy 1484-ben, azzal az ürüggyel, hogy Moldva nincs benne a fegyverszüneti szerződésben, megtámadja Nagy Istvánt. Súlyos érvágás volt, hogy elesett a genovaiak által megerősített két bázis a Fekete-tenger partján, Akkerman (Mavrocastron, majd Cetatea Albă/Belgorod) és Kilija (Lycostomo/Chilia), s a vajda kénytelen lett adót fizetni. Ugyanekkor – hogy egy másik fronton tartsák sakkban a magyar királyt – egy török csapat Temesvár környékén portyázott.

Az Otranto okozta sokk után az európai keresztény hatalmak csak az 1490-es évek végére jutottak el odáig, hogy egy széles körű törökellenes szövetséget hozzanak létre. Itália, az adriai és a dalmáciai kikötők szinte védtelenül álltak egy nagyarányú tengeri invázió esetén.⁵ Velencének súlyos érdekei fűződtek ahhoz, hogy megállítsák az előrenyomulást. Komoly csapásokat szenvedett el az Égei-térségben. 1499-ben II. Bajezid tengeri offenzívát indított, elesett Lepanto, majd Modon, Koron és Navarino is.⁶ Bár a török már korábban kijutott Albániában az Adriára, de a most megszerzett új, jelentékeny keleti-mediterráneum-béli támaszpontokról egy Itália elleni agresszió egyre valószínűbb lehetőségnek tetszett. Már Otranto bevételénél sem a központi flotta indult ki Konstantinápolyból, hanem a közeli albániai támaszpontok szolgáltak utánpótlási bázisul (Avlona, ma Vlorë).⁷ II. Bajezid tudatosan fejlesztette a flottáját, illetve kiterjesztette a harcot szinte a teljes Mediterráneumra, szövetkezve a Földközi-tenger nyugati vizein „uralkodó” észak-afrikai mór kalóz-emírekkel.⁸

VI. Sándor újra aktivizálta az európai uralkodókat.⁹ A pápa Magyarországra és Lengyelországra legátust nevezett ki. Több mint 10 ezer arany pápai segély valóban meg is érkezett, sőt, pápai hajók is részt vettek a tengeri harcokban.¹⁰ A koalíció az itáliai vizektől minél keletebbre kívánta kitolni a háború színterét. 1499-ben, majd 1501-ben a szövetséges erők is részt vettek a velenceiek égei-tengeri hadi vállalkozásaiban az oszmán flotta ellenében. 1500 augusztusában Modon városát visszafoglalták.

Velence létfontosságúnak tartotta, hogy Magyarországot bevonják a török elleni szövetségbe. II. Ulászló ugyan 1498 óta hároméves békében állott a Portával, de ez sosem akadályozta a határmenti beütéseket, egyik részről sem. Ulászló csatlakozásához az is kellett,

⁵ Ivan PEDERIN: „A velencei köztársaság és Magyarország szövetsége a török elleni harcban”, *Levéltári Közlemények* 57 (1986) 131–136. itt 133–34.

⁶ Norman HOUSLEY: *Crusading and the Ottoman Threat, 1453-1505*. Oxford, Oxford University Press, 2013, 115.

⁷ RÁCZ: *i. m.* 56.

⁸ HOUSLEY: *i. m.* 116.; Kenneth M. SETTON: *The Papacy and the Levant (1204-1571)*. I-IV. köt. Philadelphia, American Philosophical Society, 1976–84, II. 527.

⁹ WENZEL: Gusztáv: „Marino Sanuto Magyarországról 1496-1501-ben”, 1-3. közl. *Századok* 5 (1871) 1.: 1–11.; 2.: 73–93.; 3.: 165–179. itt 176.; WENZEL Gusztáv: „Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai”, 1-3. közl. *Magyar Történelmi Tár* [2. folyam] 2 (1869) 2. (14.): 1–282.; 7 (1877) 12. (24.): 3–300.; 8 (1878) 13 (25.): 3–390. [= Wenzel, Sanuto] I. 162.

¹⁰ KUBINYI András: „Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526).”, In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk: ZOMBORI István. Budapest, METEM, 1996, 119–134. 123.

hogy Velence 100 ezer dukátra emelje az évi segély összegét.¹¹ 1500-ban azután az országgyűlésen felbontották a békét.¹²

Korábban Kosáry Domokos alapján elfogadtuk, hogy Ulászlónak nem fűlött a foga a török elleni harchoz, s csak „tessék-lássék” kelt hadra. Én némiképp máshogy vélem, ha nem is azt akarom állítani, hogy a király hatalmas hadjáraton gondolkodott volna. Magam, egyetértve a bácsi és a tolnai országgyűléseket újraértékelő C. Tóth Norberttel, úgy vélem, a magyar felső vezetés komolyan gondolta a törökellenes fellépést – adót vetett ki a városokra és a bandériumtartó urakat kötelezte a fegyveres harcra –, valamint felvonultatta a teljes magyar haderőt a végeken.¹³ Az, hogy a király hadi vállalkozásai a boszniai, dalmáciai védőzónát érintették, arra utalhat, hogy a kormányzat is tartott a török tengeri hatalmának megerősödésétől, és egy esetleges dalmáciai-adriai térnyerés ellenében próbálta megerősíteni pozícióit a térségben. Velence ellen most hadba szállt az oszmán hadigépezet, és egy adriai invázió esetére stabilabbá kellett tenni a nyugat-boszniai állásokat. Egy-egy katonai sikerről be lehet számolni. 1500 nyarától egészen 1501 elejéig összecsapások zajlottak a végeken. Corvin János horvát-szlavón-dalmát bán 1500 augusztusi boszniai hadjáratán még némi velencei erő is harcolt.¹⁴ 1501 elején a magyar erők a Bisztricáig nyomultak; felmentették Jajcát és vereséget mértek a boszniai pasára; majd Corvin János a Neretva-völgyén egészen Mosztarig portyázott.

Nem lehet azt mondani, hogy a török nem lett volna veszélyes az adriai, horvátországi-dalmáciai térségben. 1501 márciusában Corvin János Blatánál vereséget szenvedett. Foix-i Anna királyné Magyarországra érkezte, s Zenggből Fehérvárra utazása közben oszmán csapatok törtek be Pozsegába és Valkóba, s Malomfalvánál tűzzel-vassal pusztítottak, ami nem volt messze a királyné útvonalától.¹⁵ Ulászló nagyra értékelte, hogy most a török ellen Velence segítségével léphet fel, s erősítheti meg a bosnyák-horvát határvidéki pozícióit. Ezzel párhuzamosan a török a határvédő zóna más szakaszait is nyomás alá vette, 1502 tavaszán Szlavóniába ütött be, ezért is volt szükség arra, hogy Somi Józsa alsó-magyarországi főkapitány Szerbiába vezessen hadjáratot, utána pedig egészen Nikápolyig, Vidinig pusztítson, majd egyesülve a Boszniába törő Corvinnal egészen Szarajevóig nyomuljanak.¹⁶ A szintén egyre erősebben veszélyeztetett Ragusa is követet is küldött Ulászlóhoz 1502. augusztusában.¹⁷

A török veszély akutabbá válása változtatta meg a helyzetet. 1501-1502 folyamán a velenceiek folyamatosan szorultak vissza Moreában. A Signoria vénjeinek a fejében már 1499-ben megfordult, hogy kihátrálnak a keresztes szövetségből.¹⁸ A későbbiekben – miután 1501-ben elesett Durazzo és a török gályák 2-3 napi hajóútra voltak Itáliától – puhatolózásba kezdtek egy esetleges fegyverszünet irányába.¹⁹ A kúriai velencei követ már egy lehetséges

¹¹ JÁSZAY Magda: *Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes története*. Budapest, Gondolat, 1990, 197.

¹² C. TÓTH Norbert: „1501. évi tolnai országgyűlés (Adatok a királyi adminisztráció működéséhez.)”, *Századok* 143 (2009) 1455–1481. 1456.

¹³ Uo. 1463., 1466.

¹⁴ Thallóczy Lajos: *Jajca (bánság, vár és város) története*. Budapest, MTA, 1915. [= Jajca] n. 173.

¹⁵ ISTVÁNYFY Miklós *Magyarok dolgairól írt Históriaja* Tállyai Pál XVII. századi fordításában. 1-2. köt. Budapest, Balassi, 2009, IV. 105.

¹⁶ ISTVÁNYFY: *i. m.* IV. 105.

¹⁷ *Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára*. Összeáll. GELCICH József. Budapest, Akadémiai, 1887. n. 417.

¹⁸ Ludovicus TUBERO: *Kortörténeti feljegyzések* (Magyarország). Közreadja BLAZOVICH László – GALÁNTAI Erzsébet. Szeged, Középkortörténeti Könyvtár, 1994. [= Tubero, Feljegyzések] VIII/11. 263.

¹⁹ *I diarii di Marino Sanuto*. (MCCCCXVI–MDXXXIII) dall’ autografo Marciano Ital. cl. VII codd. CDXIX. CDLXXVII pubbl. Rinaldo FULIN, Federico STEFANI, Niccolò BAROZZI, Guglielmo BERCHET, Marco ALLEGRI. I–LVIII. köt. Venezia, A spese degli editori, 1879–1902, [= Sanuto] IV. 879–884. Továbbiak: TUBERO,

békéről beszélt 1502 júniusában.²⁰ 1502 decemberében már a szultán küldött követet egy békeegyezmény tervezettel Velencébe.²¹ A törökellenes vállalkozás mögött a háttérben a Signoria bizonyult a leggyengébb láncszemnek. Igaz az is, hogy 1502 végén Magyarország is puhatolózott a törökkel való béke irányába, s Ulászló követet küldött Rómába, hogy megtudja, mi lenne erről a Szentszék álláspontja.²²

Egy másik, fontos súlyú esemény volt, hogy 1501 júliusában Franciaország és Aragónia elfoglalták Nápolyt, s ez felborította az európai erőviszonyokat. 1502-ben azonban már Aragóniai Ferdinánd jelezte, hogy sem ő, sem Velence nem tud ellenállni a török hajóhadnak.²³ A franciák ugyan elfoglalták Nápolyt, de a nápolyi hajóhad, hozzáértők nélkül holt erővé vált a szárazföldi háborúhoz szokott francia katonai parancsnokok kezében, így a pápa is kénytelen volt elismerni, a status quo alapján kötendő béke szolgálja a leginkább Itália biztonságát. 1503-ban így Magyarország fegyverszünetet kötött a Portával, II. Bajezid pedig egyelőre megelégedett addigi hódításaival. A Köztársaság azonban – most, hogy megismerte tengeri erejének korlátait – roppant óvatossá vált, és mindinkább az oszmán elképzelések elfogadására kényszerült. A Signoria lemondott arról, hogy újonnan kötendő szerződéseit automatikusan kiterjesszék Magyarországra is, ezért kellett Ulászlónak különbékét kötnie.²⁴

Az 1510-ben újra megerősített békét 1511-ben újfent meg kellett újítani, vélhetően az idősödő apja, II. Bajezid mellett egyre nagyobb szóhoz jutó Szelim fia hatására. Sokat mond azonban az, a Porta azt követelte, hogy a szerződésbe ne vegyék bele a keresztények oldalán Miksa császárt.²⁵ E mögött az állhatott, hogy a harcias Szelim – aki pozícióját fivérével, Şehzade Ahmettel való, évek óta tartó harcában ezúton is meg akarta erősíteni – a magyar béke árnyékában sem tett le a Magyarországtól keletre és nyugatra eső határzónák elleni akciókról. Elképzelhető, hogy az 1510 tavaszán és nyár végén is Magyarországon járó török követség már a császári területek elleni hadi akciókra nézve is hallgatólagos beleegyezést kért a békéért.²⁶ 1511 novemberében a Bosznia felől érkező török hadak hosszú évtizedek után újra Stájerországra és Krajnára vetették magukat, majd vették ostrom alá – a frissen megkötött béke ellenére – Knint.²⁷ Az 1512-ben trónra lépő Szelimmel a szokásjog értelmében a Magyar Királyságnak új békét kellett kötnie, mi több, a török nem tekintette a magyar korona alá tartozónak s elfoglalta a boszniai végvárrendszer tekintélyes bástyáit, a szreberniki bánóság várait (Szrebernik, Tesánj, Szokol) és Blagajt. A szultán tudatosan törekedett arra, hogy Magyarországot több oldalról, több irányból is fenyegetse, valamint arra is, hogy szabad utat nyisson magának Nyugat, a Birodalom és Velence szárazföldi területei felé. Szrebernik, Blagaj vagy a szinte folytonosan blokád alá vont Knin pedig komoly támaszpontokat jelentett

Feljegyzések, VIII/11. 263.; *A Magyar tud. akadémia Történelmi bizottságának oklevél-másolatai*, ismerteti ÓVÁRY Lipót. 1. füz. Budapest, MTA, 1890. [= Óváry] I. n. 961.; 1502. szeptember 6.: Uo. I. n. 962.

²⁰ *Dispacci di Antonio Giustinian ambasciatore veneto in Roma. 1–3. köt.* Ed. Pasquale VILLARI. Firenze, Le Monier, 1876, I. 20., 28.

²¹ SETTON: *i. m.* II. 523.

²² FRAKNÓI: V.: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal. 1–3. köt.* Budapest, Szent István Társulat, 1901–1903. II. 262.; SANUTO, VI. 563., 573.; WENZEL: *Sanuto...i. m.* II. 34., 42.

²³ *Calendar of Letters, Despatches and State Papers relating to the Negotiations between England and Spain preserved in the Archives of Simancas and elsewhere.* Ed. G. A. BERGENROTH, Pascual de GAYANGOS. I–III/1., Supplement I–II. 1485–1526. London, Longman, 1862–73. [= CSP Spain] I. nos. 250.; 315.

²⁴ FODOR Pál – DÁVID Géza: „Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben”. *Történelmi Szemle* 36 (1994) 3–4.: 193–225. 197.; Sydney NETTLETON FISHER: *The foreign relations of Turkey: 1481–1512.* Urbana, University of Illinois Press, 1948, 87–88.

²⁵ FODOR – DÁVID: *i. m.* 207.

²⁶ LAKATOS Bálint: „A tatai országgyűlés és diplomáciai háttere (1508–1510)”, In: *A diplomácia választóján. 500 éve volt Tatán országgyűlés.* Szerk. LÁSZLÓ János. Tata, Tata Város Önkormányzata, 2010, 29–65, 30.

²⁷ „[...] Turchas ex confinibus Bosniae [...] venebant per Croatia ad Nettica ad alia dominia cesaris.” The National Archives / Public Record Office [= PRO] State Papers [= SP] 1/229 f. 103.; *Letters and Papers Foreign and Domestic of the Reign of Henry VIII. I–XXI.* Eds. J. S. BREWER, James GAIRDNER, R. H. BRODIE. London, H. M. Stationery Office, 1867–1910; 1920–32. [= L&P] I/1. n. 1534.

a nyugat felé való terjeszkedésben, mi több, ezek birtokában el is szigetelte Magyarországot egy esetleges itáliai-velencei segítségtől. A török határ itt is elérte immár a Szávát. Ha a horvát határvidék déli szakaszának – például Knin vagy Klissza – védelmére fegyverbe is szálltak volna magyar csapatok, az előretolt boszniai állásaiból a török könnyedén mögójük tudott volna kerülni. Szrebernik elestének hírére ugyan Szlavóniában hadba lépett Perényi Imre nádor és szlavón bán, de talán azért nem kísérelte meg az elveszett területek visszavívását, mert Horvátországon át betörhettek volna mögé török csapatok Boszniából.²⁸

A magyar kormányzat, látva pozíciói romlását, kénytelen volt újfent a béke megerősítéséért folyamodni 1512 júliusában.²⁹ Ezzel párhuzamosan Szelim parancsot adott a végvidéki pasáknak és bégeknek, hogy állandóan támadják Magyar- és Horvátországot. A szultán egy újabb frontot is nyitott, s a temesi ispánság térségében is betörésekkel fenyegetett – igaz, itt Bátori István temesi ispán Illádiánál győzelmet aratott. A szultán 1513-ban egyelőre csak egy négy hónapos fegyverszünetbe egyezett bele, majd az új kereszties háború miatt is szokatlanul éles hangot ütött meg. Az oszmánok stratégiája immár kétségtelenül arra irányult, hogy egyetlen szövetséges, se a pápa, se Velence ne támogathassa Magyarországot. A török feltétele az volt, hogy a többi keresztény fejedelmet ne vegyék be a békébe.³⁰ A magyar követet feltartóztatták Konstantinápolyban, a béke esélye elillanni látszott. Mivel 1513 elején a törökök elfoglaltak több várat Dalmáciában (Nutyák, Szinj, Csazsin, Ver), nyilvánvalónak tűnt, hogy nyugat felől el akarják szigetelni a Királyságot s elvágni a tengertől is. 1513-ban újfent Szlavónia ellen támadtak, s már Szaná, Orbáson és Pozsegán túl, Körös határán, Dubicánál állította meg őket Beriszló Péter bán.³¹ 1514 elején újra ostrom alá vették Knint, de – a nyugati, horvát végek helyzetét jól felmérő püspök-bán, Beriszló vezetésével sikerült felmenteni. A megosztó stratégia keretében több helyütt volt szükség ellenállásra: a temesi-szörényi védvonalt erősítendő, 1513 nyarán és 1514 májusában Szapolyai János Bulgáriába nyomult, Ákosházi Sárkány Ambrus pedig a szerb határra törő török egységet győzött le 1513 augusztusában Nándorfehérvárnál. Ezek a sikerek azonban csak időlegesek voltak, a török továbbra is, több ponton is fenntartotta a katonai készültséget.

Tovább romlottak a kapcsolatok, amikor a szultán követét 1514 februárjában visszatartották Budán. A veszteglő csausszal azután megegyeztek egy három éves fegyverszünetben. Ezt ugyan kihirdették, s lehet, Szelim hallgatólagosan elfogadta, de teljes, kétoldalú ratifikáció nem történt.³²

Európa fenyegetése sem került le a napirendről. A perzsa állam sem jelentett már a török hátában ellenállást, hiszen Szelim Csaldíránál 1514-ben döntő győzelmet aratott. X. Leó pápa nagy kereszties tervekkel lépett a trónra. Nála az adhortatiókban hangsúlyozottan megjelenik Itália fenyegetettsége.³³ Ennek az is az oka volt, hogy Itália „másik oldala” sem kerülhette el a pogány veszélyt: sokként hatott, hogy török gályák jelentek meg a nyugati Mediterráneumban. 1514-ben keresztény hajókat fogtak el Livornónál, s egyáltalán nem tűnt valószínűnek, hogy Pisánál kikötve közvetlenül akár Firenzét veszélyeztethetik. Róma pedig innen már csupán néhány napi járóföld!³⁴

²⁸ PÁLOSFALVI Tamás: *Nikápolytól Mohácsig 1396-1526*. Budapest, Zrínyi, 2005. 175.

²⁹ FODOR – DÁVID: *i. m.* 207.

³⁰ FODOR – DÁVID: *i. m.* 212. és 3. mell.

³¹ ISTVÁNFY: *i. m.* IV. k. 122.; MARGALITS Ede: *Horvát történelmi repertorium*. I-II. Budapest, MTA, 1900-1902, I. 654.

³² FODOR – DÁVID: *i. m.* 215., 219.

³³ British Library [= BL] Cotton MS Vitellius B. II f. 118., L&P, I/2. n. 3407.; n. 2159.; *Calendar to the English Affairs, existing in the Archives and Collections of Venice and in other Libraries of Northern Italy*. Ed. Rawdon BROWN. I-III. köt. 1202-1526. London, 1864-69. [= Calendar Venice] II. n. 273.; L&P, I/2. n. 2508.

³⁴ L&P, I/2. n. 2991., Calendar Venice, II. n. 428.; PRO Chancery Chancery pleadings addressed to Wolsey C 1/584/41.

A szentatya, firenzei lévén egyre aggasztóbbnak ítélte Itália biztonságát. Létfonosságú volt tehát, hogy Magyarország ne menjen bele egy török békébe, az oszmánok ne tudjanak teljes erejükkel a Nyugat ellen fordulni. A szentszéki exhortációkban egyre nagyobb súllyal esett latba, hogy a nyugati fejedelmek kifejezetten Dalmácia, különösen Jajca védelmére adjanak segítyt, hiszen a Pápaság is felismerte végre, hogy Itália sokkalta nagyobb veszélybe süllyed, ha az albániai támaszpontokon túl a dalmát partvidék erősségeit bekebelezve indulhat offenzívára a török hajóhad.³⁵ A flottát pedig utánpótlással láthatta el a nyugat-boszniai térség. Ezért a korszak boszniai összecsapásait sem lehet függetleníteni a török előrenyomulás alapvető stratégiai céljaitól, s nem lehet csupán helyi, provinciális portyákként szemlélni. Egy 1515-ös római híradás kifejezetten arról szól, hogy Itália azért van veszélyben, mert a törökök Magyarországot és Dalmáciát támadják.³⁶ 1516 elején komolyabb aggodalomra adott okot, hogy Szelim a védővonal fő bástyáját, Jajcát vette ostrom alá, amit a követjelentések egy készülöben lévő, kettős, Magyarország és Itália elleni nagy offenzíva előjeleként vizionáltak.³⁷ Egyre-másra érkeztek a hírek arról, hogy a török új, nagy flottát állomásoztat a Peloponnészoszon.³⁸ A pápa is meg volt rémulve, hogy nincs mivel megvédeniük Itáliát és Szicíliát.

Ezzel egyidőben, hogy még több oldalról osszák meg a védelmet, a törökök Horvátországba és Karintiába támadtak.³⁹ A horvát végek védelme haladéktalan ellenlépéseket követelt. A pápa is belátta, saját érdekében is cselekednie kell. X. Leó már 1515-ben küldött gyorssegélyt, 7000 dukátot, valamint gabonát, ágyúkat és puskaport,⁴⁰ majd még ugyanabban az évben 20 ezer dukátot hozott.⁴¹ Beriszló Péter kérésére pedig Leó további 15 ezer dukátot utalt ki Horvátország megsegítésére.⁴² Ezúttal Velence sem idegenkedett ezúttal: a karnyújtásnyira fekvő horvát végek védelmére kiutalt Beriszlónak 2000 dukátot.⁴³

A szultán hosszú ideig nem foglalt állást a tekintetben, elfogadja-e hivatalosnak a magyar békét.⁴⁴ Tehette, hiszen Egyiptomban 1516-ban legyőzte a mameluk uralkodót.⁴⁵ Aleppo, Damaszkusz és egész Szíria oszmán uralom alá került. Egyre kevesebb remény volt arra, hogy a hátában támasztott bármilyen ellenállást eltántoríthatja Európától. A szultán nyugodt szívvel szentelhette a figyelmét egy Magyarország elleni nagyszabású hadjárat előkészítésének. Ennek az „előhangja” volt az is, hogy Musztafa boszniai pasa megostromolta Jajcát, de Beriszló Péter sikerrel verte vissza.⁴⁶ Ezzel párhuzamosan olyan hírek is érkeztek Rómába 1517 őszén, hogy a török nagy flottát is épít, és a tengeren is fenyegeti a keresztényeket.⁴⁷ A magyar kormányzat megpróbálta kicsikarni a fegyverszünetet. 1517 márciusában a tárgyalások felelevenítésének céljával küldtek követet.⁴⁸ Ez azonban nem tartotta vissza a törököt a nyomás fokozásától. Körvonalazódní látszott egy még nagyobb szabású – mind

³⁵ 1515. december 21.: BL Cotton Vitellius B. II f. 84., L&P, II/1. n. 1312.

³⁶ BL Cotton MS Vitellius B. II f. 160.

³⁷ SETTON: *i. m.* III. 185.

³⁸ 1518. január: L&P, II/2. n. 3891.

³⁹ 1516. július 23.: Calendar Venice, II. n. 751.

⁴⁰ 1515. március 29.: *Epistolae ad principes*. I. Leo X – Pius IV (1513-1565), a cura di Luigi NANNI. Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, 1992 [= Nanni, *Epistolae ad Principes*], I. nos. 579–580.

⁴¹ KUBINYI: *Diplomáciai érintkezések... i. m.* 126.

⁴² SETTON: *i. m.* III. 163.

⁴³ Uo. 164.

⁴⁴ FODOR – DÁVID: *i. m.* 215., 219.; *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426-1605)*. Közreadja TUSOR Péter, NEMES Gábor, Budapest – Róma, PPKE, 2011. [= *Consistorialia*], n. 17.; NANNI, *Epistolae ad principes... i. m.* I. n. 854.

⁴⁵ GELCICH: *i. m.* nos. 432–33.

⁴⁶ E. KOVÁCS Péter: „Jajca és az 1519-es béke”, *Levéltári Közlemények* 63 (1992) 91–96. 92.

⁴⁷ „[nume]rosam classem tormentis atque aliis machinis et instrum[entis belli]cis optime munitam et instructam parat”. BL Cotton MS Vitellius B. III f. 180.; L&P, II/2. n. 3781.

⁴⁸ MNL OL DL [a továbbiakban DL] 24 391.

tengeri, mind szárazföldi – török hadjárat: Ragusa tudósította Rómát, hogy Szelim nem tért vissza Drinápolyba, hanem azon ügyködik, hogy csapatait átvonja Ázsiából Európába.⁴⁹

Egyedül Beriszló Péter észlelte, hogy különösen Szlavónia biztonsága van veszélyben, s meg volt győződve, a török először nem a fő bástyákat, Nándorfehérvárt vagy Szörényt fogja támadni, hanem nyugat felől próbál állásokat foglalni. 1518 februárjában a Szentszékhez fordult, s tudatta, [Horvátország] „nemesei hajlandók megegyezni a törökkel, és átengedni őket országukon Ausztria, Stájerország, Karintia, Krajna felé, sőt, Friaul és Itália irányába. Jajca ugyan eddig ellenállt, de nem képes tovább védeni a végvár vonal nyugati szakaszát.⁵⁰ A pápa nagyon megrémült, és küldött is egy gyorssegélyt. Beriszló 1518 elején megütközött a törökkel, Jajcát védve, s elébe mentén Boszniába.⁵¹ Ennek ellenére elesett a Jajcai bánóság három erődje is, a Pliva-menti Szokol és Jezero. Jajcát egyedül egy szűk északi sávban nem zárták körül. Az oszmánok stratégiai céljait jól mutatja, hogy a kiváló tengerparti támaszpont, Scardona kikötőjét akarták bevenni. Mindez kettős célt szolgált: így Jajca és más boszniai erődök ostromához nem csak az igen nehéz, balkáni hegyes között futó szárazföldi úton lehetett volna biztosítani az utánpótlást és tüzérseget, hanem a közeli adriai Scardonából is. Beriszló azonban egyelőre a kikötővárost is fel tudta menteni. De ha flotta is segítette volna Scardona ostromát, a püspök tehetetlen lett volna. A védelem korlátait mutatta, hogy nehezen birkóztak meg a török többirányú felvonulásával: ezzel párhuzamosan a török Nándorfehérvár elfoglalásával is próbálkozott,⁵² sőt, a Békés megyei Kabolt is dúlta.⁵³

Júliusban a szultán diadalmenetben tért vissza újabb közel-keleti hadjárataról. Az 1518. évi tolnai és bácsi országgyűléseken már sokan hajlottak a békére, a végzéseikben kifejezetten a boszniai végvidék létfontosságú szerepét emelték ki: ha Jajcát és Bánja Lukát nem segítik meg, elveszhet Szlavónia, Pozsega és Valkó is.⁵⁴ S ha a felszínen úgy tűnt, enyhül is a nyomás, hiszen Szelim végre 1519-ben hajlandó volt formálisan is békét kötni,⁵⁵ a horvát-dalmát végek helyzete továbbra is kritikus volt. Ha az oszmánok közvetlenül nem is támadták Magyarországot, de mindig fennállt a lehetősége annak, hogy Horvátországon át bebecsapjanak birodalmi és itáliai területekre. 1520-ban Rómába is eljutott a hír, hogy Beriszló Péter a horvát rendek nevében fegyverszünetet ajánlott a törököknek, és vállalta, átengedi a szultán csapatait Stájerországba, Karintiába és Itáliába. A pápa ezt hallván azonnal pénzt küldött Belgrád és Jajca védelmére.⁵⁶ Ugyanakkor 1520 májusában jelentette a szentszéki spanyol követ, hogy a török flottát épít, és Szicília ellen készül.⁵⁷ Lorenzo Campeggio kardinális konstantinápolyi hírekre alapozva arról adott hírt, hogy egy itáliai invázió bármikor

⁴⁹ GELCICH: *i. m.* n. 434.

⁵⁰ „[...] omnes illi proceres [...] vellent nedum cum turca componens, sed ei se tributarum redderi, ac liberum iter ad Austriamque ad Istriam, Carinthiam, Carniolam et comitatum Tirolis ac etiam per Forum Julii ad Italiam se permissuros. S. D. N. decrevit [...] cum pecuniarum summa mittere pro defendendis illis locis [...] Ad Belgradi et Iazar munitionem loca equidem hostibus [...] sepius impetum, et excursionem sustinuerunt”: 1518. február 1.: BL Cotton MS Vitellius B. III f. 197.; L&P, II/2. n. 3913.

⁵¹ MARGALITS: *i. m.* I. 198–200.

⁵² SETTON: *i. m.* III. 185.

⁵³ E. KOVÁCS: Jajca...*i. m.* 93.

⁵⁴ UO. 92.

⁵⁵ DL 24 393.; *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita* ab Augustino THEINER. I–II. Romae 1859–1860. [= Theiner, *Vetera monumenta*] II. n. 818.

⁵⁶ Gyűlés Körösön: 1520. január 24.: DL 101 539. KUBINYI András: „Beriszló Péter és budai szereplése”, *Budapest Régiségei* 20 (1962) 125–36. 130.; Római jelentés: BL Cotton MS Vitellius B. IV f. 40.; L&P, III/1. n. 614.

⁵⁷ CSP Spain II. nos. 278., 279.; 285.

bekövetkezhet.⁵⁸ A birodalmi angol követ egyenesen azt jelentette, 9000 török szállt partra Friaulban.⁵⁹

Ilyen előkészületek és a többoldalú fenyegetés lebegtetése után fordult immár az új szultán, Szülejmán Nándorfehérvár megvétele. 1521-ben sem nélkülözte propagandája azonban a többfrontos háború indításának tervét. II. Lajosnak a pápához 1521. június 29-én írott leveléből kiderül, a nem csak Buda, hanem Róma elfoglalására is készül.⁶⁰ Az ugyanakkor a velencei dogéhoz írott levelében is megfogalmazza, hogy Magyarország előzönlése után Itália és Róma következik.⁶¹

Már Nándorfehérvár ostroma előtt Szülejmán jól előkészítette a terepet, hogy realiztikussá tegye egy nyugati offenzíva tervét. A horvátokon még inkább fokozta a nyomást. A főurakat folytonosan csábították a törökök kiegyezésre és csapatok átengedésére. Ehhez egyedül talán arra volt szükség, hogy a törökellenes háború veteránját, Beriszló püspököt eltávolítsák az útból: a pap-bánt szinte egy célzott, jól megszervezett merényletben ölték meg 1520-ban Korenyicánál. Egyes, az 1521-es német birodalmi gyűlésről szóló források szerint a török szabad átvonulást kért Horvátországon át. A horvátok a Reichstagra külön követet küldtek, aki a rendek elé tárhatta, hogy kiegyeznének a törökkel.⁶² S ha nem kapnak segílyt, akár adót is fizetnek a töröknek.⁶³ Ugyanezt erősíti meg a velencei Francesco Massaro jelentése.⁶⁴ Követet küldtek Velencébe, de mivel nem kaptak segítséget, „megengedik” a töröknek, hogy „keresztülvonuljon, nem törődve azzal, hogy kit fog megtámadni és kinek okoz károkat”.⁶⁵ Frangepán Bernát a boszniai pasával a Nándorfehérvár elleni hadjárattal szinte egyidőben meg is egyezett.⁶⁶ Mi több, az 1522-es nürnbergi birodalmi gyűlésen felszólalt.⁶⁷ Hangsúlyozta, hogy őt már felszólították a török seregek átengedésére, különösen a Kulpa folyón át Ferdinánd birtokai felé, s ha nem védi a várait, valamint élelem vásárlására ad lehetőséget a törököknek, e „csekély ajándék” fejében a szultán meg is erősíti birtokában.⁶⁸ A török célja a horvát területeken túli területek, Itália és a Birodalom fenyegetése – párhuzamosan a belgrádi felvonulással – ami azt is szolgálta, hogy se a császár, se Velence ne nyújthasson segítséget Magyarországnak. Éppen ezért támadtak velencei területeket Sebenico

⁵⁸ 1520. május 2.: L&P, III/1. n. 784.; máj. 4. BL Cotton MS Vitellius B. IV f. 52.; L&P, III/1. n. 791.; május 28.: PRO SP 1/20 f.94.; L&P, III/1. n. 847.; június 4.: BL Cotton MS Vitellius B. IV f. 58. L&P, III/1. n. 857.; június 22.: BL Cotton MS Vitellius B. IV. 62.; L&P, III/1. n. 880.

⁵⁹ 1520. május 13.: PRO SP 1/20 f. 41.; L&P, III/1. n. 806.

⁶⁰ *Epistolae procerum regni Hungariae* quas Georgius PRAY...collegit. I. Posonii 1806. [= Pray, *Epistolae*] I. n. 63.; *Documente privitoare la istoria Românilor. 1510–1530. Culese...Nic. DENSUȘIANU. București, I. V. Sosecu, 1892. [= Documente II/3.] n. 254.*

⁶¹ WENZEL: *Sanuto...i. m. III. 216–18.*

⁶² *Deutsche Reichstagsakten. Jüngere Reihe. Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. (1519-1555) Bd. 1-20. 1893-2009. Bd. 1-4. Bearb. von August KLUCKHORN, Adolf WREDE. Gotha, Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1893-1905. [= DRTA Jüngere Reihe] II. 790. 4. j.; 810–811.; SANUTO: XXIX. 667.*

⁶³ ARTNER Edgár: „Magyarország és az apostoli szentszék viszonya a mohácsi vést megelőző években, 1521–1526”, In: *Mohácsi emlékkönyv 1526. Szerk. LUKINICH Imre. Budapest, Királyi Magyar Nyomda, 1926. 108., TÖRÖK Pál: „A mohácsi vész diplomáciai előzményei”. In: *Mohácsi emlékkönyv, 141–192. 168., KOSÁRY Domokos: Magyar külpolitika Mohács előtt. Budapest, Magvető, 1978, 63.**

⁶⁴ „[...] in Croatia [...] consultavano di farsi tributari di esso Signor turco”: BALOGH István: *Velencei diplomaták Magyarországról, 1500-1526. Szeged, k.n., 1929, XLVII.*

⁶⁵ „Unde hanno destinato il reverendo episcopo Scardonese orator suo [...] praecipue a la Signoria nostra, [...] ad protestarli che se la non li aiuterá i farano ancora loro pace, senza dir altro, dandoli il transito a danno exitio de qualunque si sia”: BALOGH: *Velencei...i. m. LXIV.*

⁶⁶ WENZEL: *Sanuto...i. m. III. 208., ARTNER: Magyarország és az apostoli...i. m. 108.*

⁶⁷ 1522. november 18., december 10.: DRTA Jüngere Reihe III. 362–66.; *Bernardini de Frangepanibus...Oratio pro Croatia, Nürenbergae in senatu principum Germaniae. ... H. n. OSzK Apponyi, Hungarica I. 161.*

⁶⁸ 1522. november 18., december 10.: DRTA Jüngere Reihe III. 362–66.; *Bernardini de Frangepanibus...Oratio pro Croatia, Nürenbergae in senatu principum Germaniae. ... H. n. OSzK Apponyi, Hungarica I. 161.*

környékén, majd újfent megközelítették Klisszát.⁶⁹ A nándorfehérvári hadjáratl egyidőben a török taktika az volt, hogy az esetlegesen szóba jöhető, potenciális magyar szövetségeseket, mint Ferdinánd főherceg, elbizonytalanítsa. Velence ellen, a dalmát partvidéken a Porta ugyancsak fokozta a háborús fenyegetést, s mivel 1521. január 18-án a doge kénytelen volt elfogadni a szultán békéjét.⁷⁰

A nyugati hatalmakat Nándorfehérvár eleste után kezdte újfent komolyan foglalkoztatni, hogy a törökök akár Friaul felé is fordulhatnak.⁷¹ V. Károly szeptember végén kezdi belátni, mekkora lehet a veszély: a török „megerősödött”.⁷² Udvarában úrrá lesz a zavarodottság, hiszen a hónap folyamán még nem tudhatták, hogy a szultán megindul-e tovább Buda, esetleg a Birodalom felé. A császár is úgy tudja, továbbra is magyar területen állnak.⁷³ A velenceiek még október közepén is nagy hadi készülődésről számoltak be.⁷⁴ Római hírek szerint a török flotta továbbra is Itália ellen készült.⁷⁵ A II. Lajos által a császárhoz rendelt követ, Hieronymus/Girolamo Balbi 1521 őszén arról számolt be, hogy Krajna, Isztria és maga Itália, Friaul örgrófsága is veszélyben van.⁷⁶

Szülejmán 1521 őszi visszavonulása ellenére egyáltalán nem múlt el a török fenyegetés. Nándorfehérvár eleste csupán egy nagy, pusztító erejű támadás első lépése volt: a törökök betörték a Szerémségbe és ott számos várat elfoglaltak (Szávaszentdemeter, Kölpény, Berekszó, Barics, Kamonc, Rednek), s a jelentősebbeket, mint Szalánkemén, le is rombolták. Nem állt már sem Zimony, sem Szabács.⁷⁷ A szultán továbbra is komolyan készülődött még egy újabb, nagy leszámolásra.⁷⁸ Ha a szultáni főerők el is távoztak, az újonnan a várakba helyezett erők a nándorfehérvári bég, Jahja-pasa-oglu Báli vezetésével, a boszniaiakkal karöltve egyre nagyobb nyomás alá helyezték a Száván túli térséget. 1522. január végén jelentette a budai császári követ, hogy a folyamatos török portyák miatt Lajos találkozni akar Ferdinánd főherceggel.⁷⁹ A híradások alapján Nyugat-Európában úgy hitték, hogy Nándorfehérvár birtokában a szultán nem áll meg, egész Magyarországot akarja meghódítani, majd meg sem áll Itália előzönléséig.⁸⁰ Ezek a félelmek beigazolódni látszottak, hiszen a terv szerves részeként a Padisah már hozzá is kezdett a Rodosz elleni offenzívához.

A helyzet leginkább Havasalföld felől volt kritikus. 1521. december 27-én Lajos arról írt Zsigmond lengyel királynak, hogy a török Havasalföldről tervezi Brassó, Szeben valamint

⁶⁹ „Turchi aver fato gran danni sul territorio di Sibinico terra dila Signoria; come erano atorno Clissa”: február 13.: WENZEL: *Sanuto...i. m.* III. 197

⁷⁰ KOSÁRY: *i. m.* 57.

⁷¹ *Calendar Venice*, III. n. 55.; SANUTO, XXVIII. 511.

⁷² „le Turc ...se fortifie contre la chestiente”: 1521. szeptember 30.: *Actenstücke und Briefe zur Geschichte Kaiser Karls V.* Hrsg. Karl LANZ. (Monumenta Habsburgica II/1.) [= Mon. Habs] Wien, Kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1853. II/1. n. 112.

⁷³ *Mon. Habs.* II/1. n. 115.

⁷⁴ ÓVÁRY: *i. m.* I. n. 1150.

⁷⁵ *CSP Spain*, II. n. 285.; 1521. augusztus 9-15.: Uo. nos. 350–352., 364.

⁷⁶ „[...] licet aerario tot bellicis oneribus exhausto, Carniae tamen Austriae limites, unde Turcis ad forum Iulium et reliquam Italiam iter expeditissimum patet”. *Oratio reverendi in Christo [...] Hieronymi Balbi...* In: *Hieronymus Balbus: Poet, Humanist, Diplomat, Bischof: opera omnia quae supersunt.* Hrsg. Anton F. W. SOMMER. 1-5. köt. Wien, Editiones neolatinae, 1991. I. 566–578. itt 575.

⁷⁷ KUBINYI András: „A Szávaszentdemeter-Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez”, *Hadtörténelmi Közlemények [Új folyam]* 25 (1978) 194–222. [Uő: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete.* Budapest, Argumentum, 2007, 121-150. E kötet oldalszámait használok.] 128.

⁷⁸ FODOR Pál: *Magyarország és a török hódítás.* Budapest, Argumentum, 1991, 45.

⁷⁹ *Politikátörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523).* Közzéteszi C. TÓTH Norbert. Budapest, MOL, 2010, [= Helytartói okl.] n. 1.

⁸⁰ 1522. február: *Commissiones et relationes venetae.* Tom. I. 1433–1527. Coll. Simeon LJUBIĆ. Zagrabiae, Hartmán Lipót, 1876. I. 167.; SETTON: *i. m.* III. 201.

több vár elfoglalását.⁸¹ Újabb front nyílt, amikor 1522 elején Radu de la Afumați havasalföldi vajdát a törökök Erdélybe üzték. Nem kis riadalmat keltett, hogy az erdélyi városok követői azt állították, a török adót is követel tőlük.⁸² Komoly traumát okozott, hogy elfoglalták a Duna bal partján fekvő Orsovát.⁸³ Ezzel párhuzamosan még egy újabb fronton is hadat indítottak: Jajcát kísérelték meg rohammal bevenni. A hathatós segítséget és a helyőrsége számára járó zsoldot meg nem kapó Keglevich Péter kapitány lemondott.⁸⁴ A király kénytelen volt Bátori István nádor erőit átcsoportosítani, hiszen veszélybe került a még közelebb Banja Luka és Orbász védelme is. Mi több, 1522 kora tavaszán egy harmadik oldalról is offenzívát indítottak: a nándorfehérvári, vrhbosznai és hercegovinai törökök ostrom alá vonták Krupát és Knint.⁸⁵ Ugyan itt az oszmánok nem jártak sikerrel, de az, hogy egészen mélyen benn jártak az Una völgyében Zágráb vármegye határán túl, önmagában is aggodalomra adott okot. Ugyancsak megpróbálkoztak – egy negyedik részt ütendő a védőpajzson – Szőrény elfoglalásával.⁸⁶

1522 tavaszának végére a török újabb, kulcsfontosságú hídfők birtokába jutott. Kihasznlván Szapolyai havasalföldi lekötöttségét, a másik fronton április elején elfoglalták Scardonát,⁸⁷ majd május végére Knint.⁸⁸ E támaszpontokból minden korábbinál közelebb kerültek mind a Birodalomhoz, mind Velencéhez. Scardona kikötőjéből indulva még a legnagyobb gályák is pár nap alatt Itáliában lehettek. Így a török immár nem csupán lebegtethette az Itália elleni invázióának a lehetőségét, az gyakorlatilag reális, mindennapos eshetőséggé vált. Hanem ráadásul a török előrenyomulás nem állt meg: a jelentősebb erődöket, Jajcát és Klisszát immár csaknem minden évben blokádnak alá vették, utánpótlásuk rendkívül megnehezedett.⁸⁹ Nem lehet véletlen, hogy éppen Szapolyai havasalföldi hadjárata megindulása idején – az első serege június 20. táján nyomult be a vajdaságba⁹⁰ – erősítette meg a török Klissza ostromgyűrűjét. A vár az ostromot átvészelte ugyan, de úgy tűnt, idő kérdése, mikor veszik be.⁹¹ Szapolyai havasalföldi vállalkozására rányomta a bélyegét Horvátország fenyegetettsége, hiszen a vajda előtt is felsejlett, hogy a távollétében eleshet a két megmaradt bástya, Klissza és Jajca. A vajda július végén vissza is tért Erdélybe.

⁸¹ [Acta Tomiciana] *Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi...regis Polonie...* per Stanislaum GORSKI. I–VIII. köt. Posnaniae, Biblioteka Kórnicka, 1852–1860. [= AT] V. n. 441.; C. TÓTH Norbert: „Szapolyai János erdélyi vajda 1522. évi havasalföldi hadjáratai: Havasalföld korlátozott függetlenségének biztosítása”, *Hadtörténelmi Közlemények* 125 (2012) 987–1014. 988.

⁸² *A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458-1526)*. Közreadja NEUMANN Tibor. Budapest, MTA BTK, 2012. [= Szapolyai oklevéltár] n. 551.; C. TÓTH, Szapolyai 1522. évi...i. m. 989.

⁸³ Leopold KUPPELWIESER: *Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács, 1526*. Wien, Wilhelm Braumüller, 1899, 208-209.; SZAKÁLY Ferenc: „The Hungarian-Croatian Border Defense System and Its Collapse”, In: *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in late Medieval and Early Modern Hungary*. Eds. János M. BAK, Béla K. KIRÁLY. New York, Columbia University Press, 1982, 141-158. 152.; FENYVESI László: „A temesközi-szőrényeségi végvárvidék funkcióváltozásai (1365-1718)”, In: *Végvárok és régiók a XVI-XVII. században*. Szerk. PETERCSÁK Tivadar, SZABÓ Jolán. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 1993, 238–246. 256.

⁸⁴ 1522. március 24.: DL 23 621.; Helytartói oklt., n. 30., PRAY, *Epistolae*, I. n. 65., *Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). 1244-1710*. Szerk. THALLÓCZY Lajos, HORVÁTH Sándor. Budapest, MTA, 1912. [= Alsó-Szlavóniai] nos. 169.; Jajca, n. 232.; Documente, II/3. n. 285.

⁸⁵ Alsó-Szlavóniai, n. 169.; Jajca, n. 232.

⁸⁶ Helytartói oklt., n. 30.

⁸⁷ *A horvát véghelyek oklevéltára 1490-1527*. Szerk. THALLÓCZY Lajos, HODINKA Antal. Budapest, MTA, 1903. [= Horvát véghelyek] nos. 118-119.

⁸⁸ Jajca, ccxxxi-ccxxxiii.; Horvát véghelyek, n. 95.

⁸⁹ ÓVÁRY: *i. m.* I. n. 1163.; C. TÓTH: Szapolyai 1522. évi...i. m. 995.

⁹⁰ C. TÓTH: Szapolyai 1522. évi...i. m. 996.

⁹¹ WENZEL: Sanuto, III. 271.; NEMES Gábor: „VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brévéi (1523-1526): Adatok a Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolataihoz”, In: *Magyarország és a Római Szentszék. Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*. Szerk.: TUSOR Péter. Budapest – Róma, PPKE, 2012. 51–69. 57.; ARTNER: Magyarország és az apostoli...i. m. 73.; MARGALITS: *i. m.* I. 342.

Az év második felében ugyancsak alkalmazta a török a megosztó technikát, és Szapolyai második, őszi hadjáratához időzítve ismét a Szerémségre illetve Horvátországra tört. Sőt, olyan hírek is érkeztek, hogy a vrhbosznai pasa 12 ezer emberrel készül betörni Krajnába. Bátori István főkapitány a végekre is ment csapataival, hogy felmentse a még mindig blokád alatt tartott Klisszát és Jajcát, míg a vajda Havasalföldön hadakozik.⁹² Még egy harmadik fronton is helyt kellett állni: 1522 nyarán, hogy elvonják az erőket Klisszától és Jajcától egy török sereg Péterváradig nyomult.⁹³ Ennek következtében Szapolyai nem is volt képes bevenni Kis-Nikápolyt és Szvistovot (Šištov). A dunai erődök török kézen maradtak.⁹⁴

A horvát végvár vonal továbbra is létezett ugyan, de súlyos csapásokat szenvedett: 1523-ig az erősnek nem nevezhető Osztrovicának kellett betöltenie a keletkezett űrben Knin szerepét, de ellátása már a kezdet kezdetén lehetetlen küldetésnek tűnt, hiszen az egyetlen útvonalat, a Krka völgyét gyakorlatilag a törökök ellenőrizték.

A török immár igen közel került a Habsburgok tartományaihoz, néhány nap alatt elérhette akár Grazot is. A következő évek kulcskérdése volt, hogy az Ausztria élére állított Ferdinánd főherceg hogyan birkózik meg a védelem terhével, s a Habsburgok belátják-e végre, hogy őket is valóban fenyegeti az oszmán előrenyomulás. Ferdinánd átlátta a helyzet kritikus voltát. Még a „helyszínre” érkezete előtt kifejezte, hogy kész segítséget nyújtani II. Lajosnak.⁹⁵ Nándorfehérvár ostroma közepette összehívta az örökös tartományok Landtagjait.⁹⁶ Hadszámot rendelt el, s már 1522-ben a helyszínre vezényelte a felállt erőket.⁹⁷ A tartománygyűlések 3000 lovaszt szavaztak meg gyorssegélyként, igaz, ennyien nem érkeztek meg.⁹⁸

A történeti irodalomban kész tényként kezelték, hogy Ferdinándot 1522-ben a magyar országgyűlés felkérte a horvát végvárak ellátására. Így Klissza, Krupa, Zengg, Lika, Scardona, Knin és Osztrovica is német helyőrséget kapott volna.⁹⁹ Ezt Thallóczy Lajos már régen cáfolta, csak sokáig nem került át a köztudatba.¹⁰⁰ Gunther Rothenberg, majd Gerhard Rill igazolta, hogy mindez František Vaniček egy tévedésén alapul, miszerint 1522. december 22-én a magyarok a fenti várak feletti rendelkezést átadták Ferdinándnak.¹⁰¹ Ez Istvánffy közlésére megy vissza, miszerint a várak a főherceg „oltalma alá vettenének”,¹⁰² másrészt

⁹² C. TÓTH: Szapolyai 1522. évi...i. m. 1001–1003.; Horvát véghelyek, n. 115.; Jajca, ccxxxiii.

⁹³ ÓVÁRY: i. m. I. n. 1164.; C. TÓTH: Szapolyai 1522. évi...i. m. 998.

⁹⁴ KUPELWIESER: i. m. 204.; ÓVÁRY: i. m. I. n. 1165.; C. TÓTH: Szapolyai 1522. évi...i. m. 997.

⁹⁵ MNL OL DF [a továbbiakban DF] 276 324.; Horvát véghelyek, Függelék nos. 1., 61.

⁹⁶ Horvát véghelyek, n. 35.; Alfred KOHLER: *Ferdinand I., 1503–1564: Fürst, König und Kaiser*. München, C. H. Beck, 2003, 78.; Alphons LHOTSKY: *Das Zeitalter des Hauses Österreich. Die erste Jahre der Regierung Ferdinands I in Österreich (1520–1527)*. Wien, Böhlau, 1971, 177.; PÁLFFY Géza: „Die Türkenabwehr der Habsburgermonarchie in Ungarn und Kroatien im 16. Jahrhundert: Verteidigungskonzeption, Grenzfestungssystem, Militärkartographie”. In: *Türkenangst und Festungsbau. Wirklichkeit und Mythos*. Hrsg. Harald HEPPNER, ZSUZSA BARBARICS-HERMANIK. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2009, 79–108. 107.

⁹⁷ DF 276 081.; Helytartói oklt., n. 85.

⁹⁸ PÁLFFY Géza: „The Origins and Development of the Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century)”, In: *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of the Ottoman Conquest*. Eds. Géza DÁVID, Pál FODOR. Leiden, Brill, 2000, 3–69. 15; Horvát véghelyek, Függelék, nos. 10.; 11. [DF 276 363]

⁹⁹ SZÁNTÓ Imre: *A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541–1593*. Budapest, Akadémiai, 1980, 38.; KUPELWIESER: i. m. 206.

¹⁰⁰ THALLÓCZY Lajos – BARABÁS Samu: *A Frangepán család oklevéltára. I-II*. Budapest, MTA, 1910–13 [=Frangepán] II. xlv.

¹⁰¹ Fr[antisek] VANICEK: *Specialgeschichte der Militärgrenze*. I–IV. Wien, 1875. I. 5–6.; Gunther E.

ROTHENBERG: „The Origins of the Austrian Military Frontier in Croatia and the Alleged Treaty of 22 December 1522,” *Slavonic and East European Review* 38 (1960) 493–498.; Gerhard RILL: *Fürst und Hof in Österreich in Österreich. Von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526)*. Band 1. Wien, Böhlau, 1993. 42–43. 17. j.

¹⁰² Nicolai ISTHVANFI *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*. Nunc primum in lucem editi. Coloniae Agrippinae 1622. VII. 101.

tévesen, Abschiedként értelmezett az 1522-23. évi Reichstagon egy Ferdinánd által tolmácsolt segítségnyújtási tervezetet.¹⁰³

Ferdinánd ennek ellenére sokat tett a horvát határvidék védelméért. Volt olyan, hogy egyes urak – mint a Zrínyiek – egy-egy évre átadtak egy-egy várat,¹⁰⁴ vagy katonai segítséget kértek, mint 1523-ban Blagaji András.¹⁰⁵ Az infáns gyakran biztosított utánpótlást, mozgósított mezei hadsereget a stájer és krajnai erődök védelmére, s azok előterébe, horvát területeken is.¹⁰⁶ Hírszerzése (*Türkenkundschaft*) révén „figyelemmel kíséri, s jóval előbb tudja”, hogy melyik vár van veszélyben, elsősorban „Jajca és Bihács sorsa aggasztja”.¹⁰⁷

A laibachi főkapitány irányításával létrehozott új rendszerben a Habsburg-csapatok horvát területen is védekezhetek, így az ottani várak is az isztriai-krajnai határvédelmi rendszerhez kötődtek.¹⁰⁸ Egyre rendszeresebbé vált, hogy a stájer, karintiai, krajnai rendek által megszavazott adóból felfogadott csapatok már horvát területen felvették a harcot.¹⁰⁹ Ferdinánd, ha kellett, külön „török” adót vetett ki, hadianyagraktárakat és utánpótlási bázisokat létesített – horvát területen is.¹¹⁰ 1522 márciusában Frangepán Kristóf katonát, hadianyagot és a határ megerősítését kérte, erre a főherceg 6000 katona kiállítására adott pénzt a saját kincstárából.¹¹¹ Rendszeresen kapott kérvényeket a horvát bántól is.¹¹² Áprilisban egy török beütés hírére a krajnai tartományi gyűlés úgy határozott, elindítja a tartományi sereget.¹¹³ Ebből 100 gyalogos és néhány ágyú lett, ami el is jutott Bihácsba s két hónapig ott is maradt.¹¹⁴ Mi több, a rendek – a török Itália elleni készülődését látva – folyamatosan több zsoldost fogadtak fel.¹¹⁵ Júniusban, amikor Korbáviai bán Klissza felmentésére kért segítséget,¹¹⁶ a stájer gyűlés is úgy döntött, csapatokat küld.¹¹⁷ Utánpótlás Jajcába is érkezett.¹¹⁸

A közvélemény azt várta, hogy a császár az 1522-es Reichstagon most valóban tesz is a török veszély ellenében, mivel Rodoszt és azon keresztül saját országait, Nápolyt és Szicíliát érzi egyre nagyobb veszélyben. Az örökös tartományok fenyegetettségét Ferdinánd főherceg olyan közelinek érezte, hogy a gyűléstől azt kérte, állítsanak ki 5000 embert, nyomban vonuljanak a horvát határra, foglalják vissza a török kézre került várakat. Csak így lehet Krajna, Stájerország és Karintia birtokát biztosítani.¹¹⁹ Itália veszélyeztetettségét ő is reálisnak látta, ezért számolt azzal is, hogy Nápolyból a császár is segédcsapatokat küld.¹²⁰

¹⁰³ Horvát véghelyek, Függetlék LVIII. n.1.; RILL: *i. m.* 42–43.; PÁLFFY, *The Origins...i. m.* 15.

¹⁰⁴ E. KOVÁCS Péter: „Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526)”, *Történelmi Szemle* 45 (2003) 1–2: 25–44. 28.; KUPELWIESER: *i. m.* 210.

¹⁰⁵ *A Blagay-család oklevéltára*. Szerk. THALLÓCZY Lajos, BARABÁS Samu. Budapest, MTA, 1897 [= Blagay] n. 232.; Puskák, puszkapor a Frangepánoknak: 1524. márc. 12.: Frangepán, II. n. 337.; Horvát véghelyek, n. 177.; Pénzsegély: 1523: Frangepán, II. n. 343.; Horvát véghelyek, n. 288.

¹⁰⁶ E. KOVÁCS: Ferdinánd...*i. m.* 27.

¹⁰⁷ Jajca, ccxxiv. Horvát véghelyek, xxxv. és nos. 47., 48.

¹⁰⁸ LHOTSKY: *i. m.* 177.

¹⁰⁹ PÁLFFY: *A 16. század...i. m.* 18.

¹¹⁰ DF 276 372.; Horvát véghelyek, n. 36.

¹¹¹ E. KOVÁCS: Ferdinánd...*i. m.* 26.

¹¹² Frangepán, II. n. 339.; Horvát véghelyek, n. 41. [DF 276 385] n. 48. [DF 276 402] nos. 50., 57., 247.

¹¹³ Horvát véghelyek, nos. 51., 52.

¹¹⁴ Horvát véghelyek, nos. 54., 56., 58., 63., 64., Jajca, n. 53.

¹¹⁵ Horvát véghelyek, nos. 69., 73.

¹¹⁶ Horvát véghelyek, nos. 84.; 89.; [= DF 276 481]; 100.; Helytartói oklt., n. 85.

¹¹⁷ Horvát véghelyek, nos. 82., 85.

¹¹⁸ Jajca, ccxxxii.; Horvát véghelyek, n. 73.

¹¹⁹ Jajca, ccxxv.; DRTA Jüngere Reihe III. 32–36., 74–76.

¹²⁰ „[...] die armadi aus Neapel verstärkt warden [...] Der Kaiser möge mit seiner Armada in Neapel und den sonst an die Türken grenzenden Landen diese bekriegen [...] auch den Papst [...] bestimmen”: DRTA Jüngere Reihe III. 75.

Nem múlt el a háborús fenyegetettség, két fronton is, Nándorfehérvárnál 500 török hajó van, valamint Zenggnél is török hajóhad áll. (Már 1514-ben ellenerődöt emelt a török a város mellett.¹²¹) Ez utóbbi aláhúzza azokat a félelmeket, melyek szerint már a télen, vagy a tavasz elején török partraszállás várható akár Dalmáciában, akár Itáliában.

Furcsa mód a rendek most megajánlottak 4000 embert és 100 ágyút.¹²² A segélyhad fő feladata a körülzárt Jajca felmentése lett.¹²³ A tervezett háború megindításáról azonban lekéstek. Niklas Graf zu Salm főparancsnok ugyan többször is le akart menni Sztenicsnyáig, de Jasztrebarszán túl nem vonult, ami arra elegendőnek bizonyult, hogy a török nem mert mélyebben benyomulni.¹²⁴ Éppen elég traumát okozott ez is, hiszen Zágráb vármegye szívében jártak! Utóbb hallunk újabb tervezett betörésekről – Bihács és Krupa térségében –, de komoly akció már nem történt.¹²⁵ Az őszi folyamán képesek voltak tartani a Bihács és a Verbász közötti térséget, így a Dráva és a Száva közötti szakasz biztonságban volt.

Szükség is volt Krajna és Stájerország védelmére is, mert még Rodosz elestét megelőzően is érkeztek hírek arról, hogy a török arra készül, hogy partra száll Itáliában és tovább nyomul a Birodalom területei felé. 1522 tavaszán a római spanyol követ folyamatosan tájékoztatta a Nápolyi Királyságot híreiről, hogy időben fel tudjanak készülni a partraszállásra.¹²⁶ Nápolyból meg is erősítették, hogy a török előőrsei közelegnek Itália felé.¹²⁷ 1522-23 folyamán több alkalommal felmerült, hogy a szultánnal már 1521 elején békét kötő Velence is a török mögött állhat, annak ellenére, hogy az ő *terra fermája* is látszólag veszélyben van.¹²⁸ A római angol követ utalt arra, hogy a Köztársaság „nem féli a törököt”.¹²⁹ Még azt is hajlandó pénzeln, hogy a török partra szállhasson Itáliában. Egy másik jelentés szerint a velenceiek „a kereszténység ellen tüzelik a törököket”. A török egy nagy hadjáratra készülve „Stájerországban 4000 foglyot szedett” a Signoria tudtával.¹³⁰

Való igaz, a Serenissima nem állt a helyzet magaslatán. Már 1521-ben azt az üzenetet kapta a szultántól, hogy Nándorfehérvár bevételének „mint jóbarátaink örvendjete”.¹³¹ 1522-ben jóformán tétlenül nézte, hogyan esik el Rodosz.¹³² A Birodalomban, Madridban, Rómában is úgy vélték, a Signoria semlegesítése az egyedüli üdvös megoldás.¹³³ Megpróbálták rávenni, álljon el „gyalázatos viselkedésétől”.¹³⁴ A doge természetesen visszautasította a vádakát.¹³⁵ Még arra sem volt hajlandó, hogy az ostromlott scardonaiaknak és klisszaiaknak megengedje, hogy polgáraitól gabonát vásároljanak; mi több, a dalmát városokat arra buzdította, hogy az ellenállás helyett tegyenek tisztelgő látogatást a török szandzsákbégeknel.¹³⁶

¹²¹ Magyarország hadtörténete. I-II. Főszerk. LIPTAI Ervin. I. Szerk. BOROSY András. Budapest, Zrínyi, 1984-85. I. 140.

¹²² DRTA Jüngere Reihe III. 82.; KUPELWIESER: *i. m.* 205.: Magyarország hadtörténete...*i. m.* I. 155.

¹²³ Horvát véghelyek, Függelék n. II. LXXV. [DF 276 323; 276 325]

¹²⁴ Horvát véghelyek, nos. 99., 106., 110., 117.; Jajca, n. 60.; DF 276 081.; Helytartói oklt, n. 85.

¹²⁵ Horvát véghelyek, nos. 111, 112. [DF 276 492]; Frangepán, II. n. 329.

¹²⁶ CSP Spain, II. n. 352.

¹²⁷ 1522. május. 26.: CSP Spain, II. n. 417.

¹²⁸ SETTON: *i. m.* III. 200.

¹²⁹ 1522. január 20.: CSP Spain, II. n. 381.

¹³⁰ „[...] by the venecyens instygacion the sayd turk was moved against crystendom [...] all his pyussances [prepared] theyr navy [...] made excursions in styria, went their way with iiiii^M prysoners”: 1522. május 10.: BL Cotton MS Galba B. VII. f. 298.; L&P, III/2. n. 2247.ii.

¹³¹ WENZEL: Sanuto, III. 255.

¹³² JÁSZAY: *i. m.* 215.

¹³³ CSP Spain, II. n. 406.

¹³⁴ 1522. május 26.: CSP Spain, II. n. 417.

¹³⁵ Calendar Venice, II. 440.; SANUTO, XXXIII. 124.

¹³⁶ ÓVÁRY: *i. m.* I. nos. 1160., 1163.

Az 1522 késő tavaszán a rodoszi hadművelettel párhuzamosan a török megkezdte „hadjáratát” Itália és a Birodalom ellen is. Most mintha V. Károly is komolyan figyelembe vette volna egy nápolyi partraszállás lehetőségét.¹³⁷ 1522 szeptemberében az ostrom előrehaladtával már úgy látta, Itália nincs biztonságban.¹³⁸ A félelmek nem voltak alaptalanok: 1522. április 26-án híre jött, hogy a törökök az Isztriai-félszigeten szálltak partra.¹³⁹ Mindeközben a szokásos koreográfiát követve Hüsrev boszniai pasa körülzárt Klisszát.¹⁴⁰ A törökök most is több irányból indítottak hadat, nagyarányú hadműveletekre készültek Friaul, Krajna és Stájerország ellen is. Ferdinánd a Krajnához és Isztriához közel eső végvárakat újra megerősíttette. Egy sereg tengeri úton érkezett, partra szállt az Isonzónál, és a szárazföldön nyomult előre Friaul felé, sőt egészen Postoináig jutott Krajnában; majd, feltehetően csatlakozva a Klissza felé vonuló derékhadtól szárazföldön érkezökhöz, ezeket fűzött rabláncra és pusztított.¹⁴¹ A Signoria hiába próbálta mentegezni magát, hogy nincs része a török akciókban.¹⁴² Klisszát azonban most is megmentette a vezette védők helytállása.

Az európai fejedelmek „szerencséjére” a török mégsem Itália, hanem Rodosz ellen fordult.¹⁴³ De az itáliai fenyegetettség nem múlt el, sőt, Rómában még augusztusban is egy török partraszállástól tartottak. A pápa nem mert kimozdulni a Városból, török kalózakcióktól félt.¹⁴⁴ A Rómába rendelt Brodarics István is arról számolt be, hogy Itália mekkora veszélyben van.¹⁴⁵ Mi több, a török a johanniták elleni akció közepette egy újabb hadsereget szerelt fel Magyarország ellen.¹⁴⁶ VI. Adorján szeptemberben már kifejezetten a Magyarország tengerparti részeit ért támadás miatt szólított fel keresztes harcra.¹⁴⁷ Olyan hírek is érkeztek Rómába, hogy az oszmánok a Szerémség ellen terveznek támadást.¹⁴⁸ Ha nem is itt, de Boszniába valóban beütöttek oszmán erők 1522 őszén s Zvorniknál győzelmet arattak.¹⁴⁹

VI. Adorján nagy mennyiségű gabonát ajánlott fel a tengerparti városok, főként Klissza védelmére.¹⁵⁰ Felszólította Velencét, vegyen részt a város visszafoglalásában,¹⁵¹ sőt, különösen sokat áldozott Zengg védelmére.¹⁵²

Azzal, hogy Rodosszal párhuzamosan a török Itáliát, a Birodalmat és Magyarországot is támadja, a császár immár hajlott a franciákkal való béke felé.¹⁵³ A velencei követek mindent

¹³⁷ BL Cotton MS Galba B. VII. f. 19.; L&P, III/2. n. 2170.; CSP Spain, Suppl., II. n. 117.

¹³⁸ CSP Spain, II. n. 480.

¹³⁹ BL Cotton MS Galba B. VII. f. 291.; L&P, III/2. n. 2199.

¹⁴⁰ B. SZABÓ János: *A mohácsi csata*. Budapest, Corvina, 2006, 50.

¹⁴¹ 1522. június 7.: Calendar Venice, II. n. 469.

¹⁴² 1522. április 8.: Calendar Venice, II. n. 441.

¹⁴³ 1522. július 26.: CSP Spain, II. nos. 451., 453.

¹⁴⁴ CSP Spain, II. nos. 458., 461.

¹⁴⁵ 1522. szeptember 1.: DL 25 663.; Stephanus BRODERICUS: *Epistulae*. Edidit... Petrus KASZA. Budapest, Argumentum – MOL, 2012, [= BRODERICUS: *Epistolae*] n. 10.

¹⁴⁶ CSP Spain, II. nos. 504., 521.

¹⁴⁷ „[...] el Turco, y si á demás desto supiesse los socorros que nos piden de diversos lugares marítimos de Ungría”: 1522. szeptember 16.: *Correspondance de Charles-Quint et d’Adrien VI*, publiée par M. GACHARD. Bruxelles, Hayez, 1859, 115.

¹⁴⁸ Calendar Venice, III. n. 516.

¹⁴⁹ DF 259 226.; Helytartói oklt., n. 123.

¹⁵⁰ 1524. március 8.: BRODERICUS: *Epistulae*, n. 30.; PRAY, *Epistolae*, I. n. 77.; NEMES: *i. m.* 58.; B. SZABÓ: *i. m.* 50.

¹⁵¹ NEMES: *i. m.* 57., ARTNER Edgár: „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”. A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelmek ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak. Közreadja SZOVÁK Kornél, TUSOR Péter, TÖRÖK József. Budapest – Róma, PPKE, 2004, nos. 126., 128.

¹⁵² 1523. június. 17.: Consistorialia, n. 40.; NEMES: *i. m.* 58.

¹⁵³ *Correspondenz des Kaisers Karl V.* Aus dem Königlichen Archiv und der Bibliothéque de Bourgogne zu Brüssel, mitgetheilt von Karl LANZ. I-III. köt. Leipzig, Brockhaus, 1844-1846. [= Lanz: *Correspondenz*] I. n.

megettettek, hogy igazolják, a Signoria nem intrikál a törökkel, ellenkezőleg, a szultán készül a Köztársaságot megtámadni, sőt, Dalmáciát is fenyegeti, ezért nem tud segédkezet nyújtani a johannitáknak.¹⁵⁴ A Serenissima kimozdulni látszott a hitetlenekkel lepaktáló gonosz szerepköréből, egyre inkább érezvén az elszigetelődést, és titokban 700 aranyat adott Scardona megerősítésére.¹⁵⁵ 1523 februárjában végre gabonavásárlási engedélyt adtak a klisszaiaknak. Rodosz eleste (1522. december 22.) mégis „meghatotta” a Köztársaság vénjeit. Korántsem volt ugyanis egyértelmű, hogy az oszmán flotta merre vonul tovább, ezért 1523 júliusában a doge szövetséget kötött a Habsburgokkal.¹⁵⁶ Még segélyt is volt hajlandó adni az infánsnak, ha segédkezik az ő területeit is érintő török támadásokkal szemben.¹⁵⁷ A flotta egyelőre nem mozdult, a Kúria attól tartott, hogy a török meg fogja kísérelni az a partraszállást Apuliában. VI. Adorján azt hangoztatta a császárnak, hogy Magyarország és Itália elfoglalása után őt is könnyedén elűzheti a török.¹⁵⁸

Sokat vártak a felek az 1522 decemberében megnyitott Reichstagtól. Macedóniai László szerémi püspök a korábbiaknál is erőteljesebben hangsúlyozta, hogy „Germánia” van veszélyben, „messzire terjedt Mohamed tűzvésze, már a szomszéd háza ég [...] a ti romlásotokkal fenyeget”.¹⁵⁹ Ferdinánd is arról tudósította bátyját, hogy „Ausztria is nagy bajba kerül”.¹⁶⁰ Valóban, miközben Rodosz bukása már csak napok kérdése volt, 1522 végén, 1523 elején nemcsak Magyarországon, de Itáliában és Dalmáciában is egyre valószínűbbnek tűnt egy esetleges török invázió. Zvornik után valóban bekövetkezett egy Szerémség elleni akció: a török seregek nem szereltek le, hanem az ősz végétől „garázdálkodnak Bács környékén”.¹⁶¹ Akadálytalanul eljutottak a Tiszán túlra is.

Ha 1523 tavaszán meg is menekült Itália, hiszen az oszmán flotta hazavonult, de ezzel egyidőben felröppentek olyan hírek, hogy a török újabb flottát épít, s újult erővel támad Itália és a Birodalom ellen.¹⁶² Más hírek arról szóltak, hogy a flotta egy része mégis felhajózhatott az Adrián, vagy legalábbis a közelben állomásozhatott. A szentatya megkezdte a pápai hadsereg felállítását Itália partjainak a védelmére és csapatokat vont össze Rómába. Adorján figyelmeztette a fejedelmeket, a török már nem csak Magyarországot, Itáliát, hanem akár Angliát is játszi könnyedséggel meghódíthatja.¹⁶³ Követeinek meghagyta, a fejedelmi udvarokban számoljanak be Zengg segélykéréseiről; valamint arról is, hogy Dalmáciában a törökök 7000 keresztényt fűztek rabláncra.¹⁶⁴

A törökök más frontokon fokozták a nyomást. Ugyan a magyar udvarban is az Itália elleni fenyegetést tartották valószínűbbnek, hiszen Andrea dal Burgo császári követ is azt jelentette,

40.; CSP Spain, Suppl., II. 169.; Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs, Wien [= HHStA] Belgien D.D. Abt. B. f. 6.

¹⁵⁴ Calendar Venice, II. nos. 470., 484.

¹⁵⁵ JÁSZAY: *i. m.* 216.

¹⁵⁶ ÓVÁRY: *i. m.* I. nos. 1167., 1172.

¹⁵⁷ Calendar Venice, III. n. 641.

¹⁵⁸ ARTNER: Magyarország és az apostoli...*i. m.* 73.

¹⁵⁹ *Oratio habita Norimbergae coram Senatu Principum & omnium Ordinum Sacri Ro. Imperii pro expeditione in Turcos suscipienda III. Cal. Decembr. M.D.XXII.* Kiad. Nürnberg, Friedrich Peypus, 1522. [9] fol. 4°. OSzK, RNyT, App. H. I. 163.

¹⁶⁰ ZOMBORI István: „Jagelló-Habsburg rendezési kísérlet 1523-ból Krzysztof Szydłowiecki naplója alapján”, In: *Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból.* Sajtó alá rend. ZOMBORI István. Budapest, METEM, 2004 [= Szydłowiecki, Napló], 219–328.; 266.; *Die Korrespondenz Ferdinands I.: Familienkorrespondenz bis 1526.* I. 1. Hrsg. Wilhelm BAUER. Wien, Kommission für Neuere Geschichte Österreichs, 1912. [= Korrespondenz Ferdinands I.] I. 32–33., 130–31., 144–45., 154., 237.; RILL: *i. m.* 120.

¹⁶¹ TUBERO, Feljegyzések, XI/12. 329.

¹⁶² BL Cotton MS Vitellius B. V. f. 169.; L&P, III/2. n. 2865.

¹⁶³ BL Cotton MS Vitellius B. V. f. 146.; L&P, III/2. n. 2849.

¹⁶⁴ BL Cotton Vitellius B. V. f. 116.; L&P, III/2. n. 2509.; BL Cotton MS Vitellius B. V. 74b.; L&P, III/2. n. 2510.

hogy a török 200 gályával vonul Nápoly és Róma ellen,¹⁶⁵ mégis Magyarországot újabb támadás érte. 1523 márciusában Péterváradot vették ostrom alá,¹⁶⁶ egy másik sereg pedig Horvátországot pusztította.¹⁶⁷ Rodosznál a török nem állt le, a szárazföldön is előre akart nyomulni. A péterváradi akció nem egyszeri, elszigetelt hadművelet volt, hanem azt pár héttel később követte egy Krupa és Klissza elleni felvonulás.¹⁶⁸ Ezzel párhuzamosan Havasalföldön is előrenyomultak: Radu vajda vereséget szenvedett, a török újra megszállta a fejedelemséget.¹⁶⁹

Az 1523-as év során folyamatosan érkeztek hírek, hogy a török több fronton is támadást indít.¹⁷⁰ Andrea dal Burgo 4-5 naponta jelentett a szultán Magyarország elleni készülődéséről.¹⁷¹ A Padisah célja most a boszniai várak és Horvátország elfoglalása volt. Báli nándorfehérvári bég zavartalanul vonultathatta fel ágyúit a Dunán.¹⁷² Célja már a teljes Szerémség megszerzése volt.¹⁷³ A határon Szörénytől egészen Horvátországig felfejlődtek a szandzsákbégek csapatai, s a Temesköztől Valkón át több helyütt beütöttek.¹⁷⁴ Arról is érkeztek hírek, kelet felől a tatárok támadnak Erdélyre.¹⁷⁵

A szultán személyesen készült, és gyűjtötte össze az Anatóliából áthozott csapatokat. Csak az aratást várta, és egy mindent eldöntő csapásra készült, Magyarországon is akart telelni.¹⁷⁶ Egy flottát vonultatott fel a Dunán, illetve két hadsereggel készül az invázióra.¹⁷⁷ Szülejmán a Szerémségre akart először egy komoly csapást akart mérni.¹⁷⁸ E rossz előjelek ellenére 1523. augusztus 6-7-én Nagyolaszi-Rednek-Szávaszentdemeter térségében a magyarok legyőzték az oszmánokat és felmentették Péterváradot. A török, a felvonulási utat biztosítandó, várak ostromára is készült, ágyúkat is vitt magával, de nem sikerült egyet sem bevennie. Ireg (Irek), Rednek, Berekszó és Rácsa még 1526-ban is állt.¹⁷⁹ A védelem megakadályozta, hogy Szülejmán birtokba vegye a Magyarország hódoltatásához szükséges következő lépcsőfokot, a szerémségi, Duna-menti felvonulási útvonalat. Így az oszmánok nem használhatták a hátbatámadás veszélye nélkül a Magyarország szívébe vezető rövidebb utat. Ez azonban újból felértékelte a többi felvonulási utat, a nyugati, Bosznián és a horvát végvárokon át vezető átjárókat is. Hasonlóképp értékelődött fel egy dalmáciai partraszállás esélye. Így az adriai partvidékre minden korábbinál súlyosabb nyomás helyeződött.

Ferdinánd belátta, nem hagyatkozhat arra, hogy csak a saját területeit biztosítja, mert ha Magyarország elesik, ő sem lehet biztonságban. A török a veszteségek ellenére sem rendült meg. 1523 őszén a hadmozdulatok rendületlenül folytatódtak. A fő „csapásirány” ezúttal is kettős volt: a nyugati, horvát-boszniai végek, illetve keleten Szörény. 1523 decemberében elfoglalták Osztrovicát, így a néhány mérföldnyire eső Zárát akár a szárazföld felől is veszélyeztethették. Észak felé pedig egyenes út nyílt az utolsó védővonalat jelentő Otocsác, Bihács és Krupa felé, az Una völgyében a törökök néhány nap alatt Zágráb vármegyébe juthattak. A Birodalom területéig gyakorlatilag 2-3 vár állt. Ebben a helyzetben már

¹⁶⁵ Április 2.: DF 293 883.; Helytartói oklt., n. 186.

¹⁶⁶ Helytartói oklt., n. 191.

¹⁶⁷ 1523. március 15.: BL Cotton MS Vitellius B. V f. 172.; L&P, III/2. n. 2893.

¹⁶⁸ KUBINYI: Szávaszentdemeter...i. m. 139.

¹⁶⁹ DF 293 883. Helytartói oklt., n. 189.

¹⁷⁰ 1523. ápr. 13.: DF 293 883.; Helytartói oklt., n. 195.

¹⁷¹ BL Add. MS 28574. fos. 120., 390.; KUBINYI András: „A mohácsi csata és előzményei”, *Századok* 115 (1981) 66–105. [Uő: *Nándorfehérvártól Mohácsig*, 156–198. E kötet oldalszámait használom.] 174.

¹⁷² Burgo jelentése, 1523. május 5.: idézi KUBINYI: Szávaszentdemeter...i. m. 139.

¹⁷³ Helytartói oklt., n. 175.

¹⁷⁴ Horvát véghelyek, nos. 133., 139 [= DF 276 549]; 140.; Helytartói oklt., nos. 186., 199.

¹⁷⁵ DF 276 078.; BRODERICUS: Epistulae, n. 18.

¹⁷⁶ Helytartói oklt., nos. 189., 194.; KUBINYI: Szávaszentdemeter...i. m. 137.

¹⁷⁷ DF 276 032.; Helytartói oklt., n. 194.

¹⁷⁸ PÁLOSFALVI: Nikápolytól...i. m. 193.

¹⁷⁹ KUBINYI: Szávaszentdemeter...i. m. 139., 146.

Ferdinánd kért Magyarországtól csapatokat a horvát határ védelmére.¹⁸⁰ A török mintha már állóháborúra rendezkedett volna be, amit a tél sem zavart különösebben. 1524 februárjában körülzárták Klisszát, melyet ugyan áprilisban a védők felmentettek, de júniusban újra blokád alá vették.¹⁸¹ A török beütött a Birodalomba is, amivel azután egész évben újra és újra fenyegetett.¹⁸² Ferdinánd kétségbeesetten rendelt határainak védelmére újabb 200 lovast és 600 gyalogost.¹⁸³ A főherceg erői már egy pillanatra sem hagyhatták el a frontot: hol itt, hol ott törtek be a törökök.¹⁸⁴ Az infáns kincstárában is egyre tetemesebb összegeket emésztett fel a védekezés, s újra adót kívánt kivetni.¹⁸⁵ A török most is alkalmazta az előszeretettel művelt hadszíntér-megosztást: hadmozdulatokba kezdett Sztenyicsnák és Szamobor felé, majd Udbina alá szállt. Sztenyicsnák és Szamobor már közvetlenül a birodalmi határon feküdt, onnan a Kulpa és a Száva völgyében a törökök kényelmesen nyomulhattak előre Krajna és Stájerország szívébe. Udbinától pedig már csak néhány mérföldnyi út vezetett a tengerhez, Zengg a szárazföld felől védtelenné vált. Ugyanakkor ostrom alá vették Szörényt is.¹⁸⁶ Rómában tényként kezelték, hogy nem is csak Ausztria, hanem Németország ellen vezet hadat. Az 1524. február 29-én Ferdinándnak író Brodarics a birodalmi és itáliai területek fenyegetettségét látja igazolni abban, hogy „a török tengeren és szárazföldön is háborúra készül”.¹⁸⁷ A török valóban állandó nyomás alá helyezte az adriai térséget, Klissza 1522 után blokád alatt állt és a tenger felől is szinte bezárult az oszmánok gyűrűje. Utánpótlással ellátni majdhogynem lehetetlen volt. Brodarics március 8-án azt jelentette, hogy több végvár fog elesni, s idő kérdése csupán, hogy Klisszát is bevegyék.¹⁸⁸ Emellett az oszmánok a másik oldalon, Szörénynél is döntő csapásra készültek.

Lengyelország esetében jól működött Szülejmán megosztó stratégiája. Mindent elkövetett, hogy Zsigmondot leválassza unokaöccséről. A lengyel uralkodó már az 1523 októberében összeülő soproni-bécsújhelyi Jagelló-Habsburg-konferencián sem volt hajlandó egy törökellenes háború mellé állni.¹⁸⁹ A lengyelek inkább a kelet felől, a tatároktól való biztos védelmet választották. A szörényi és az udbinai hadmozdulatokkal párhuzamosan a törökök annak az esélyét is minimalizálni kívánták, hogy Lajos Jagelló nagybátyjához forduljon segítségért: 1523 decemberében Lengyelországba törtek a szultán krími tatár csatlósai és keresztények ezreit ölték le.¹⁹⁰ A török Havasalföldön is offenzívát indított.¹⁹¹ Szörény ostromát pedig Velence képviselői is egyre nagyobb aggodalommal kezelték.¹⁹²

¹⁸⁰ 1523. december 6.: DF 276 050.; Horvát véghelyek, n. 145. Követének: 1523. december 6.: DF 276 051., Horvát véghelyek, n. 146.

¹⁸¹ 1524. április 3.: Horvát véghelyek, n. 183.; ápr. 4.: DF 276 573.; Horvát véghelyek, n. 184.

¹⁸² Április 9-12: Horvát véghelyek, nos. 188-189.; DF 276 587.; április 27.: Horvát véghelyek, n. 197., Horvát véghelyek, n. 205. Április-május: Horvát véghelyek, n. 207., DF 276 595.; Horvát véghelyek, n. 208., DF 276 597.; Horvát véghelyek, nos. 198., 199., 200., 202. június eleje: Horvát véghelyek, n. 221. DF 276 561. 3. o.

¹⁸³ „[...] in partibus Regni Croatiae [...] in defensionem illorum confiniorum...ducentos equites leves et sexcentos pedites [...] parantur [...] possint”: 1524. február 18.: Ferdinánd Lajosnak: DF 276 065. LHOTSKY: *i. m.* 172.

¹⁸⁴ A határon áll a serege, zsoldosokat fogad fel és fizet: május 7.: Horvát véghelyek, n. 209. További hadi készülődés: május 7.: Horvát véghelyek, n. 210., DF 276 560. A határon állnak seregei: május-június-július: Horvát véghelyek, nos. 211., 218., 220., 239.; 218.; Újabb zsoldosok: május 23.: Horvát véghelyek, n. 215.

¹⁸⁵ Pl. április 25.: Horvát véghelyek, n. 195.

¹⁸⁶ Június 23.: Horvát véghelyek, nos. 231., 232., DF 276 562. 7-8. o.; Június 26.: Horvát véghelyek, nos. 234., DF 276 563. 6. o.

¹⁸⁷ „[...] Turcum facere ingentes apparatus et terra et mari [...]”: DF 276 068., BRODERICUS: *Epistulae*, n. 29.

¹⁸⁸ BRODERICUS: *Epistulae*, n. 30.; PRAY, *Epistolae*, I. n. 77.; NEMES: *i. m.* 60-61.

¹⁸⁹ ZOMBORI: *Jagelló-Habsburg...i. m.* 283-84., RILL: *i. m.* 37., 47-49.

¹⁹⁰ BL Cotton Vitellius B. XX. fos. 288.; L&P, III/2. n. 3621.

¹⁹¹ Április 24.: SANUTO, XXXVI. 255.; WENZEL: *Sanuto*, III. 311.

¹⁹² *Vincenzo Guidoto's Gesandtschaft am Hofe K. Ludwigs von Ungern 1523-1525.* Hrsg. Friedrich FIRNHABER. Wien, k. n., 1849, 66-138. nos. 21-29.

Az 1524. január-áprilisi német birodalmi gyűlésen Ákosházi Sárkány Ambrus és Gosztonyi János győri püspök előadták segélykérelmüket, melyben hangsúlyozták a török „mindenhonnan” támad, még Moldvát is uralma alá vonja.¹⁹³ Annyit talán elért a magyar követség, valamint a Lengyelországból és Velencéből érkező fenyegető hírek, hogy V. Károly valóban ráébredt a helyzet kritikus voltára. Két, április 9-i kasztíliai jelentés kiemeli, az egész udvar megrémült a török fenyegetettségétől.¹⁹⁴ Valószínű, Itália, Róma fenyegetettségének kézzelfogható volta „ijeszthette meg” Károly kormányzatát. Ferdinánd kasztíliai és Károly római megbízottai is hangsúlyozzák, a török hatalmas sereggel készül a kereszténység ellen.¹⁹⁵ Károly Ferdinándnak írt válaszelevelében azt kívánja, a magyarok „inkább kössenek egy tisztességes és hasznavehető békét”.¹⁹⁶ A „tiszteségesen” van a hangsúly: a császár nürnbergi megbízottja fogalmazza meg, tartanak attól, hogy a magyarok békét kötnek, a császár – és a többi keresztény állam – kizárásával.¹⁹⁷ Így a török nem csak a szárazföldön támad, hanem más területek ellen is, „a tengeren” is, és „Nápoly, Szicília és Itália” ellen fordul.¹⁹⁸ Mi több, még kritikusabb lenne a helyzet, mert megnyílna az út Krajna felé.¹⁹⁹ A krajnai veszélyt Ferdinánd minden korábbinál égetőbbnek érezte: nem sokkal később a török betört és nagyszámú foglyot szedett.²⁰⁰ A Signoria is attól tartott, hogy a török a Köztársaság és Itália ellen fog fordulni – ezt jelentheti az a terminus a császár fenti megfogalmazásában, hogy egy esetleges egyezség a „többi keresztény államra” lehet káros.²⁰¹

Az oszmánok Moldvában is fokozatosan növelték a hadi készültséget.²⁰² IV. István moldvai vajda behódolt. II. Lajos egy 1523. júniusi levelében már utalt arra, hogy a török moldvai és tatár erőkkel fenyegeti Magyarországot.²⁰³ A császári követ úgy tudta, hogy a törököket a moldvai vajda átengedi.²⁰⁴ A török a moldvai támaszpontjairól tatárokkal pusztított lengyel területeket.²⁰⁵ 1523 őszén a lengyel kancellár, Szydłowiecki nem győzte figyelmeztetni II. Lajost, hogy a török „arra rendelte a tatár kánt”, hogy Magyarországot támadja meg. A szultán „minden módon zaklatja Lengyelországot, hogy így terelje el figyelmét, hogy ne tudjon segítséget nyújtani” Magyarországnak.²⁰⁶ Eközben – miután a figyelem északra, keletre koncentrált, s maga Lajos is úgy látja, küszöbön áll egy tatár támadás²⁰⁷ – február 5-én a törökök Klissza ellen indultak rohamra, majd néhány hónappal

¹⁹³ DRTA Jüngere Reihe IV. 432. o. Gosztonyi oratóija [*Oratio, qua in conventu imperiali ab oratore hungarico Norimberga prolata fuit*]: DF 276 063.

¹⁹⁴ *El emperador Carlos V y su corte según las cartas de Don, Martín de Salinas, embajador del Infante don, Fernando (1522-1539)*. por Antonio RODRIGUEZ VILLA. Madrid, Real Academia de la Historia, 1903-05. n. 62.

¹⁹⁵ GACHARD: *i. m.* 202.; CSP Spain, II. n. 631.

¹⁹⁶ „Et si je pouvoie parvenir à une bonne paix honorable et proffitable”: Politische Korrespondenz Kaiser Karls V. n. 355: [<http://karl-v.bsz-bw.de/> – a letöltés időpontja 2013. október 4.]; Korrespondenz Ferdinands I., I. 108.

¹⁹⁷ 1524. március 13.: [Lajos] „[...] ne prendre tresve avec exclusion de l’empereur”: Korrespondez Ferdinands I., I. 111.

¹⁹⁸ „[...] ledict Turc fait autres appareilles par mer pour descendre sur voz royaumes de Naples ou Cecille”: LANZ: Correspondenz, I. nos. 52. 103.; 112.; „[...] le tout tournerait sur Naples, Cecille et Ytalie”. Korrespondenz Ferdinands I., I. 111.

¹⁹⁹ „[...] Turcz courent aucunesfois en son pays de Carniole”: LANZ: Correspondenz, I. n. 52.; *Magyar történelmi okmánytár, a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból*. Szerk. HATVANI [HORVÁTH] Mihály. Pest, MTA, 1857-1859. [= Brüsszeli okmánytár] n. 18.

²⁰⁰ 1524. május 12.: „[...] les turcz sont entrez en Mes pays et ont emmenez hors diceulx plus de III m. personnes et tucz plusieurs”: Brüsszeli okmánytár, n. 19.

²⁰¹ ÓVÁRY: *i. m.* I. n. 1179.

²⁰² LANZ: Correspondenz, I. n. 52.; Brüsszeli okmánytár, n. 18.

²⁰³ DF 276 078., Brodarics, Epistolae, n. 18.

²⁰⁴ KUBINYI András: „Magyarország hatalmasai és a török veszély a Jagelló-korban (1490-1526)”, In: *Uő: Nándorfehérvártól Mohácsig...i. m.* 233–260. 142.

²⁰⁵ AT VI. nos. 275., 286. ZOMBORI, Jagelló-Habsburg...i. m. 293.

²⁰⁶ SZYDŁOWIECKI: Napló, 21., 23.

²⁰⁷ 1524. január 12.: Brodaricshoz: DF 276 058.

később bevették Szörényt és Miháldot is.²⁰⁸ Folyamatosan érkeztek a hírek, hogy a boszniai, horvát és egyéb más végeken sorra törnek be az oszmánok, a klisszaiak pedig élethalálharcukat vívják.²⁰⁹ A pápai követek a fejedelmi udvarokban egyenesen azzal érveltek segélykérésekben, hogy már-már attól tartani, a török Budát is ostrom alá veszi, vagy Erdélyt rohanja le.²¹⁰ 1524 januárjában hírek érkeztek Moldvából, melyek szerint a török egész Itália megtámadását tűzte ki célul.²¹¹

Nagyon jól működött a török „leválasztó” taktikája, és 1525-ben békét kötött Lengyelországgal. Továbbra is olajozottan működött az Itália és Krajna-Stájerország elleni háborús hangulatkeltés. 1524 nyarán olyannyira sürgetőnek tűnt a helyzet, hogy a pápa komolyan attól tartott, hogy a török Róma kapui előtt terem.²¹² Thomas Wolsey kardinális is úgy látta, bármikor bekövetkezhet, hogy a török egyszerre, „három hatalmas sereggel” tör Magyarországra, Itáliába és a Nápolyi Királyságra.²¹³ Velence is hajlandó volt Magyarország védelmére minden hónapban kiutalni egy bizonyos összeget.²¹⁴

A három évig alig foglalkoztatott janicsárok ismét hadjáratot követeltek. Egy újabb, Magyarország elleni nagy hadjárat elől elhárult minden akadály, az egyiptomi felkeléseket levertek, Iszmáíl perzsa sah halálával (1524) pedig a keleti front is felszabadult.²¹⁵ Az 1524-es hadműveletek nem szüntek meg a tél beálltával, sőt, úgy tűnt, a szultán a következő évben döntésre akarja vinni a dolgot.²¹⁶

Annyi előrelépés történt, hogy 1525 áprilisában VII. Kelemen és a császár ligára lépett egymással. A szerződés szövege szerint az egyezség egyik fő oka az volt, hogy a hitetlenek elfoglaltak több várost és tartományt Magyarországon, Dalmáciában és Itáliában.²¹⁷ Körvonalazódni látszott, hogy az egyik célpont Nápoly lesz.²¹⁸ A török puhatolózott Velence irányában, feltehetően az ügyben, mi lenne a Köztársaság magatartása egy itáliai, a Habsburgok vagy a pápa birtokai elleni hadjárat esetén.²¹⁹

A végek kulcspontjai végveszélybe kerültek. A török ügyesen ott fokozta a nyomást, ahol nem lehetett utánpótlást vagy hadianyagot bejuttatni. Jajcát újra körülvették, egyedül Frangepán Kristóf helytállása mentette meg 1525 júniusában,²²⁰ de az őrség utánpótlás nélkül tengődött.²²¹ A klisszaiak a Szentszék oltalmába ajánlották magukat, zsold híján majdhogynem elhagyták a várat.²²² Klissza élelmezése már az előző évben gondot okozott, csak pápai pénzen beszerezett élelmet tudtak bejuttatni.²²³ Most is VII. Kelemen küldött

²⁰⁸ ÓVÁRY: *i. m.* I. nos. 1189., 1194.; FENYVESE: *i. m.* 256.

²⁰⁹ 1524. július: pl. Frangepán, II. n. 339.; Horvát véghelyek, n. 247. 1524 Klissza: ÓVÁRY, I. nos. 1180., 1185., NEMES: *i. m.* 61.; Consistorialia, n. 52.; SANUTO, III. 311.; Horvát véghelyek, n. 183.

²¹⁰ 1524. november 22.: CSP Spain, Suppl., II. 417.

²¹¹ BL Cotton MS Vespasian F. I. fos. 15-16r.

²¹² 1524. júl. 21.: BL Cotton MS Vitellius B. VI. f. 147.; L&P: IV. n. 519.

²¹³ 1524. május: „[...] Turke beyng determyned with iii puysant armyes to invade [...] either on the partie of Hungarye or of Sicile and Italy”: PRO SP 1/30 f. 264.; BL Cotton MS Vitellius B. VI f. 32.; L&P, IV/1. n. 185.

²¹⁴ CSP Spain, II. n. 629.

²¹⁵ PÁLFFY: *A 16. század...i. m.* 28.

²¹⁶ ARTNER: *Magyarország...i. m.* n. 133.

²¹⁷ PRO SP 1/34 f. 113.; L&P, IV/1. n. 1236.

²¹⁸ BL Cotton MS Caligula D. IX f. 126.; L&P, IV/1. n. 1365.

²¹⁹ BL Cotton MS Vitellius B. VII. 155.; L&P, IV/1 n. 1419.; Calendar Venice, III. n. 1050.

²²⁰ Frangepán, II. nos. 346., 347.

²²¹ WENZEL: Sanuto, III. 347.; ARTNER: *Magyarország és az apostoli...i. m.* 88.

²²² 1525. április 19.: *Lettere di principi. Litterae principum ad papam (1518-1578). Fejedelmi levelek a pápának (1518-1578)*. Edidit József BESSENYEI. Roma – Budapest, Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, 2002. [= Bessenyei, Fejedelmi] n. XII/1.; THEINER: *Vetera monumenta*, II. n. 851.

²²³ 1524 tavasza: NEMES: *i. m.* 59–61.; Horvát véghelyek, n. 351.

gabonát, lőszert, ágyúkat és 4000 aranyat.²²⁴ Korbáviai János és Blagaji István is a pápához fordult segítségért.²²⁵

Úgy tűnt a Magyarország elleni támadás Bosznia nyugati részén és a horvát végeken keresztül indul majd meg, a főbb stratégiai pontok, Klissza, Jajca, Bihács birtokában. Mindez a figyelem elterelését szolgálta, a török nem a Dunántúl megtámadását tűzte ki célul. A horvátokra óriási nyomás nehezedett. Igen viharossá vált a horvát urak és a magyar kormányzat viszonya. 1525 októberében már szultáni megbízott járt Horvátországban. A horvát urak újra felvetették, hogy békét kötnének, de ez most már nem ment olyan egyszerűen, mint korábban vélték, hogy csak bemutatják hódolatukat, és megkímélik birtokaikat, hanem az oszmánok a szabad átvonuláson kívül egyes várak átadását is kívánták.²²⁶ Az pedig, hogy Horvátországban és Szlavóniában erődöket megszerzésére törekszik a török, ugyancsak azt a hamis képet szolgálta, hogy erre kívánja majd vezetni főerejét, nem pedig a szerbiai vagy a temesi-szörényi úton, s így kerülne a magyarok hátába, elkerülve a nagy idő- és energiaveszteséget ígérő Pétervárad vagy Titel ostromát.

A mohácsi felvonulás alatt az oszmán stratégia tudatosan épített arra, hogy megossa ellenfele figyelmét és hónapokon keresztül lebegtette egy többirányú felvonulás lehetőségét. Rendszeresen juttattak el híreket Nyugatra, hogy több irányból is támadás várható, és Itália és a Birodalom is veszélyben van.²²⁷

A magyar kormányzat a kétségbeejtő helyzetben már 1525 végén megpróbálta újra felvenni a kapcsolatot Ferdinánddal, aki azt ígérte, a császárt biztatni fogja.²²⁸ Ez nem csak a pusztába kiáltott szó volt, a főherceg a saját területein is tartott egy jelentékeny inváziótól. Kénytelen volt azonban engedelmeskedni bátyjának, akinek seregei Itáliában hadakoztak. Kilátásba helyezte, ha a horvát végek felé sikerül biztosítani a határait, megpróbál Magyarországnak segíteni.²²⁹ Az Ausztriai-ház birtokai is érintő hírek hatására az infáns a pápának írott, április eleji levelében már biztatóbb választ adott.²³⁰ Május végén már fegyvereket küldetett II. Lajosnak.²³¹

Szülejmán azt a látszatot is igyekezett fenntartani, hogy komolyan gondolja egy keleti, havasalföldi-erdélyi front megnyitását. Burgio pápai nuncius is olyan híreket kapott, hogy a török „az Erdélybe vezető úton nyomul előre”.²³² Szapolyai János márciusban arról írt II. Lajosnak Szászsebesről, hogy a szultán serege Erdélyt fogja megtámadni.²³³ A megosztási technikát észlelve a király rögtön tovább is küldte a híreket Ferdinándnak.²³⁴

²²⁴ NEMES: *i. m.* 61.; WENZEL: Sanuto, III. 347.

²²⁵ 1525. jún. 20.: THEINER: *Vetera monumenta*, II. n. 852.

²²⁶ „[...] tutti Conti di Croatia volino far liga cun il Turco et farsi loro tributarii. Il Turco li fa conditione di donarli tutti li soi villani che l’have guadagnato per avanti et altri tanti castelli in Skiavonia di quelli che acquistano; ma vole da loro lo passo libero per ogni parte che volino andare”. Burgio: 1525. október 10.: *Relationes oratorum pontificiorum. Magyarországi pápai követek jelentései 1524-1526.* (Monumenta Vaticana Hungariae historiam regni Hungariae illustrantia. Series 2, t. 1.) Budapest, k. n., 1884 [2001]. [Mon. Vat. II/1.] 69.; részben: DF 276 094.

²²⁷ 1526. február 15.: *Mohács Magyarországa: Báró Burgio pápai követ jelentései.* Ford. BARTONIEK Emma. Budapest, Magyar Irodalmi Társaság, 1926 n. 14.; Mon. Vat. II/1. n. 83.

²²⁸ KOSÁRY, *i. m.* 167.

²²⁹ Ferdinánd a pápához: 1526. március 4.: THEINER: *Vetera monumenta*, II. n. 870.; ápr. 7.: uo. n. 875.

²³⁰ 1526. április 7.: THEINER: *Vetera monumenta*, II. n. 873.; *Mohács.* Szerk. B. SZABÓ János. [= Mohács] Budapest, Osiris, 2006, 38.

²³¹ E. KOVÁCS: Ferdinánd... *i. m.* 41.

²³² 1526. január 18.: Mon. Vat. II/1. n. 78.; BARTONIEK, *Mohács Magyarországa...i. m.* n. 11.

²³³ PRO SP 1/37 f. 178.; L&P, IV/1. n. 2027.; Szapolyai oklevéltár, n. 613.

²³⁴ BESSENYEI, Fejedelmi, n. III/5.

A keleti front megnyitásától Nyugaton is tartottak. A Rómába érkező híradások még június végén is arról számoltak be, hogy a török sereg egyik fele Erdélybe akar bemenni.²³⁵ Burgio azt írta, Szapolyai „embere a saját szemével látta” a Nikápolynál vert hidat.²³⁶ Egy másik híradás is megerősítette, hogy az oszmánok Nikápoly felé jelentős erőket indítottak.²³⁷

Tovább fokozta a bizonytalanságot, mindemellett súlyos nyomást helyezett a fejedelmekre és a pápára, hogy egyes híradások már arról számoltak be, hogy a török, még a mohácsi felvonulás közepette sem idegenkedett volna egy esetleges magyar békétől. Ez a császárt is cselekvésre készítette.²³⁸ V. Károly márciusban úgy nyilatkozott, hogy mivel a török két sereget szerel fel, a szárazföldön Magyarországra, a tengeren Itáliába akar bemenni, hogy ő is Itáliába készül. Hajlandó katonasággal és pénzzel is segíteni.²³⁹ Több olyan hír érkezett Kasztíliaába, hogy a török békét kötött Magyarországgal és így az invázió fő iránya a Nyugat lehet, a szultán Itália és Nápoly ellen készül.²⁴⁰ Még nagyobb megdöbbenést váltott ki az a hír, hogy a magyar király már most „a török adófizetőjévé lett”.²⁴¹ Ezzel a birodalmi területek illetve Itália felé való átvonulás réme újra és újra felsejlett, ami kiválóan szolgálta a török zavarkeltési stratégiáját. Ha ugyanis beigazolódnak a félelmek, az oszmán hadi készülődés, párosulva egy tengeri felvonulással Itália adriai tengerparti részein is készületlenül érintheti a háborúba Lombardiában belebonyolódó spanyol-császári erőket.

Ferdinánd főherceg május végén újfent igen hangsúlyosan sürgette bátyját, hogy immár valóban „Ausztia, és egész Germánia érdekében” nyújtson segédkezet.²⁴² A főherceg számított egy nyugati irányú török támadásra, és még Lajos segítségét is kérte a horvát véghegyek megmentésében.²⁴³ Felsejlett annak is a lehetősége, hogy a tekintélyes oszmán sereg nem kel át a Száván, hanem – ha az évek óta nyomás alá helyezett horvátokkal sikerül megegyezni, a magyar kormányzat pedig szemet huny – annak folyása mentén, Szlavónián keresztül a Birodalomba nyomul. Az erdélyi felvonulás lebegtetése azt a célt is szolgálta, hogy II. Lajos kormányzata még egy hallgatóságos beleegyezés esetén se legyen képes teljesen megnyugodni. Az infáns is egyre inkább úrrá lett az aggodalom: személyesen járt közben Salm grófnál, hogy vállalja el Lajos főparancsnoki felkérését, majd 2000 cseh gyalogos felfogadását és ágyúkat ígért, igaz ezek nem álltak készen augusztus 25. előtt.²⁴⁴ (A főherceg azonban közreműködött abban is, hogy pápai pénzen fogadjanak fel Ausztriában zsoldosokat, akik valóban harcoltak Mohácsnál.²⁴⁵) A helyzet egyre kritikusabbá vált, s Ferdinánd júliusban újra figyelmeztette bátyját, hogy „veszély érheti Ausztriát, és Németországot is”.²⁴⁶ A több fronton való felvonulás lebegtetésének hála azonban a főherceg nem merte elhagyni tartományait, s csak az után lépett akcióba, amikor Szülejmán átlépte a

²³⁵ BL Cotton MS Vitellius B. VIII f. 84.; L&P, IV/2. n. 2272.

²³⁶ 1526. március 27.: Mon. Vat. II/1. n. 88.; BARTONIEK, Mohács Magyarországa...i. m. n. 17.

²³⁷ 1526. március 12.: PRO SP 1/37 f. 174.; *Magyar történelmi okmánytár a londoni könyv és levéltárakból, 1521-1717.* I-II. Szerk. SIMONYI Ernő. Pest – Budapest, MTA, 1859–1875, II. 52–54.; L&P, IV/1. n. 2021.

²³⁸ CSP Spain, III. n. 363.

²³⁹ 1526. március 12.: „He make the preparation with all spede towards Italie [...] because He is nowe advertysid of ij great armes oone by sea a noother by lande, wiche the Turc hath mad redie to invade Italie and Hungarie [...] the Emperour entendeth to help Hym with men and monaye”: BL Cotton MS Vespasian C. III f. 223.; L&P, IV/1. n. 2022.

²⁴⁰ 1526. március: CSP Spain, III. n. 363.

²⁴¹ „[...] the Kynge of Hungarie is allredie become tributarie unto the Turke.”: PRO SP 1/38 f. 160.; L&P, IV/1. n. 2195.

²⁴² Korrespondenz Ferdinands I., I. 199.; Mohács i. m. 50–52.

²⁴³ Korrespondenz Ferdinands I., I. 375.

²⁴⁴ E. KOVÁCS: Ferdinánd...i. m. 41–42.

²⁴⁵ RÁZSÓ Gyula: „A Habsburg-birodalom politikai és katonai törekvései Magyarországon Mohács időszakában”, In: *Mohács. Tanulmányok.* Szerk.: RÚZSÁS Lajos, SZAKÁLY Ferenc. Budapest, Akadémiai, 1986, 59–101. 127–62. 136.

²⁴⁶ „[...] quel danger et péril mes pays d’Autrich seront et consequamment toute le Germanie”: Korrespondenz Ferdinands I., I. 437.

Drávát, s úgy ítélte meg, elhárult a pillanatnyi veszély Ausztria felől. Csak augusztus második felében szánta rá magát, hogy elinduljon személyesen a térségbe.²⁴⁷ A horvátok ugyanígy az utolsó pillanatig tartottak attól, hogy feljük is fordulhat az oszmán áradat, ez is indokolhatta többek között Frangepán Kristóf seregtestének a „késését”.

Az oszmánok alapvető célja mindig is Magyarország hódoltatása volt. A Porta stratégiájának szerves része volt, hogy a Magyarország elleni felvonulásokkal párhuzamosan „lebegtetett”, többirányú fenyegetés a horvát végeken, vagy az azokon túli területek, Itália és a Birodalom ellenében azt célozta, hogy se a császár, se az osztrák főherceg, se a Pápa, se Ragusa, se Velence ne nyújthasson segítséget a magyar királynak. Ezzel lehetett a Nyugatot, Itáliát és a Habsburgokat is sakkban tartani, hogy a maguk friauli, krajnai védekezésükkel legyenek elfoglalva. Az pedig, hogy Horvátországban és vagy Dalmáciában erődök megszerzésére és szárazföldi terjeszkedésre törekszik a török, ugyancsak azt a hamis képet szolgálta, hogy erre kívánja majd vezetni főerejét Magyarország ellen, nem pedig a szerbiai vagy a temesi-szörényi úton, s így kerülne a magyarok hátába, elkerülve a nagy idő- és energiaveszteséget ígérő Pétervárad vagy Titel ostromát. Mindez azt is jelenti, hogy az évtizedeken át a propaganda-gépezet által sikerrel gerjesztett félelem csakis arra szolgált, hogy 1526-ban döntő csapást mérhessenek II. Lajos országára.

²⁴⁷ Brüsszeli okmánytár, n. 28.; RÁZSÓ: *i. m.* 141.